

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Annelie Andersson Sandström

Brottsoffers förväntningar av kontakten med åklagaren

Examensarbete
20 poäng

Handledare:
Helén Örnemark Hansen

Processrätt

HT 2006

Innehåll

SAMMANFATTNING	1
FÖRORD	3
FÖRKORTNINGAR	4
1 INLEDNING	5
1.1 Syfte och frågeställningar	5
1.2 Metod och material	5
1.3 Avgränsningar	6
1.4 Disposition	7
2 UTVECKLINGEN PÅ BROTTSOFFEROMRÅDET	8
2.1 Begreppet brottsoffer	8
2.2 Det idealiska brottsoffret	9
2.3 Brottsoffrets ställning inom rättsväsendet	10
2.4 Åtgärder för att förbättra brottsoffrets situation	11
3 BROTTSOFFRETS REAKTIONER PÅ BROTT	13
3.1 Konsekvenser av brott	13
3.2 Brottsoffers första reaktioner	14
3.2.1 Skuldbeläggande	14
3.2.2 Svårigheter att kunna lämna och ta emot information	15
3.3 Brottsoffrets reaktioner en tid efter brottet	16
3.4 Reaktionernas omfattning	17
3.4.1 Beroende på händelsens karaktär	17
3.4.2 Beroende på brottsoffrets personliga egenskaper	18
3.5 Den sekundära viktimiseringen	18
3.6 Intervju med Jakob Mellander, psykolog och brottsofferassistent	19
4 ÅKLAGARENS ROLL	21
4.1 Åklagarens skyldigheter	21
4.1.1 Inleda förundersökning	21

4.1.2	Följa objektivitetsprincipen	22
4.1.3	Ta beslut om att väcka åtal	24
4.1.4	Föra brottsoffrets talan i rättegången	25
4.1.5	Lämna information och underrätta brottsoffret om olika beslut	27
5	KONTAKTEN MELLAN BROTTSOFFRET OCH ÅKLAGAREN	30
5.1	Allmänt om kontakten mellan brottsoffret och åklagaren	30
5.2	Under förundersökningen	30
5.3	Under huvudförhandlingen	32
6	BROTTSOFFERS UPplevelSER AV KONTAKTEN MED ÅKLAGARE	33
6.1	Undersökningar om brottsoffers upplevelser av kontakten med åklagare	33
6.1.1	Pilotundersökning beträffande brottsoffers upplevelser av kontakten med åklagare	34
6.1.1.1	Den första kontakten	34
6.1.1.2	Hjälpen med skadeståndstalan	36
6.1.1.3	Åklagarens bemötande	36
6.1.1.4	Informationen från åklagaren	37
6.2	Ett autentiskt fall	39
6.2.1	Brottsoffret Stinas upplevelser av kontakten med åklagaren	39
6.3	Intervjuer med brottsoffer	42
6.3.1	Intervju med brottsoffret Anna	42
6.3.2	Intervju med brottsoffret Daniel	43
6.3.3	Intervju med brottsoffret Marianne	44
7	BROTTSOFFERARBETET INOM ÅKLAGARVÄSENDET	46
7.1	Allmänt om brottsofferarbetet	46
7.2	Pilotprojekt för arbete med bemötande av brottsoffer	46
7.3	Intervjuer med åklagare	48
7.3.1	Intervju med Lotta Sundström, kammaråklagare i Umeå	48
7.3.2	Intervju med Håkan Larsson, kammaråklagare i Göteborg	49
7.3.3	Intervju med Anna-Karin von Schoultz, kammaråklagare i Växjö	50
7.3.4	Intervju med Jörgen Bengtsson, kammaråklagare i Halmstad	51
7.4	Intervju med Ulf Hjerpe, informatör på Brottsoffermyndigheten	52
8	ANALYS	54
	KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	57

Sammanfattning

Under de senaste årtionden har samhället och rättsväsendet visat ett ökat intresse för brottsoffren. Även forskningen inom brottsofferområdet har ökat kraftigt och för att kunna förbättra brottsoffers situation har det gjorts undersökningar för att ta reda på hur brottsoffer uppfattar kontakten med åklagaren. Utifrån resultatet av dessa undersökningar har åtgärder och reformer genomförts och det handlar till exempel om att åklagare fått en utökad informations- och underrättelseskyldighet. Genom ett samarbete mellan Riksåklagaren och Brottsoffermyndigheten har dessutom samtliga av landets åklagare fått särskild utbildning i skadestånds- och bemötandefrågor. För tillfället pågår även ett pilotprojekt inom Åklagarmyndigheten för att förbättra åklagarnas bemötande av brottsoffer. Målsättningen för projektet är att alla brottsoffer skall bemötas med värdighet och respekt och att bemötandet skall vara korrekt, vänligt och professionellt.

Trots att intresset för brottsoffer har ökat är det mycket som tyder på att det fortfarande finns brister i praktiken när det gäller bemötandet av och informationen till brottsoffer. Det saknas fortfarande kunskap om brottsoffers reaktioner, behov och upplevelser av kontakten med åklagaren. Den drabbade är kanske inte bara chockad och förvirrad, utan kan också vara känslig för de attityder som han/hon uppfattar hos personer i sin omgivning. Mötet med åklagaren kan därför bli en kritisk punkt för hur ett brottsoffer hanterar det inträffade i framtiden. Det som en åklagare kanske uppfattar som en ren rutinhändelse är ofta en upplevelse som väcker starka känslor.

Undersökningar och intervjuer visar att majoriteten av brottsoffren träffar åklagaren första gången på rättegångsdagen och vissa träffar åklagaren först inne i rättssalen. De allra flesta brottsoffren har uttryckt en önskan om att få träffa åklagaren tidigare och anledningen till detta är framför allt att få information om hur en rättegång går till. Undersökningarna visar även att brottsoffer har ett mycket stort behov av information och den största kritiken mot åklagarna är just att brottsoffren saknar relevant information.

Åklagarna säger sig vara väl medvetna om brottsoffrens problem och förklarar att de mestadels beror på att åklagarnas arbetsbelastning är för hög. Åklagarna hinner därför inte med att ta en personlig kontakt med brottsoffren utan sker det en kontakt är den oftast tagen på brottsoffrets eget initiativ. För att åklagarna skall kunna uppfylla brottsoffrens önskningar så krävs det, enligt åklagarna själva, mer tid och mer resurser. Många åklagare anser att vittnesstöden runt om i landets domstolar gör ett mycket bra jobb då de, strax innan rättegångens början, ger brottsoffren all nödvändig information.

I analysen söker jag efter lösningar som skulle kunna ge nöjdare brottsoffer och kommer bland annat fram till att olika informationsbroschyrer skulle kunna tillgodose brottsoffrets behov av information. Vissa broschyrer finns redan idag men det är inte alltid brottsoffret får ta del av dem utan det mest vanliga är att brottsoffret får söka information på egen hand. Broschyerna skall naturligtvis inte ersätta åklagarnas ansvar utan de skall istället vara ett hjälpmedel för åklagarna för att nå ut med nödvändig information till brottsoffren.

Hur mycket stöd och hjälp ett brottsoffer får beror ofta på åklagarens attityd och det är även den enskilde åklagarens intresse, tid och engagemang som kan bli avgörande. För att åklagare skall kunna behandla alla brottsoffer så lika som möjligt är det viktigt att åklagarna får mer kunskap, dels om sina egna attityder och dels om hur brottsoffren mår och reagerar efter att ha blivit utsatta för brott. För att uppnå önskat resultat kan det till och med i vissa fall bli nödvändigt att förändra åklagarnas attityder.

Förord

Under min tid som vittnesstöd har jag kommit i kontakt med många brottsoffer som visat sig vara mycket missnöjda med åklagaren. Det var detta tydliga missnöje som fick mig intresserad av att undersöka brottsoffers allmänna upplevelser när det gäller kontakten med åklagaren. Efter flera månaders fördjupning i ämnet har jag nu kunnat avsluta min uppsats och därmed även hela juristutbildningen i Lund. Studentlivet i Lund har varit händelserikt och inneburit mycket hårt arbete men framför allt har det medfört att jag har fått vänner för livet. Alla fikastunder, fester och promenader tillsammans med dessa fantastiska vänner förgyllde verkligen min studietid.

Jag vill rikta ett varmt tack till min familj som alltid trott på mig och stöttat mig. Tack till min pappa Stig som även efter sin död fortsätter att vara en levande moralisk förebild. Tack till min mamma Anne-Marie som alltid är positiv till allt jag gör och som har gjort tappra försök till att hänga med i den juridiska världen. Tack till min syster Carina som är min allra bästa vän och själsfrände och som alltid lyssnar och ger mig goda råd i både fram- och motgångar.

Ett mycket kärleksfullt tack vill jag ge Simon som, under utbildningens tid, har blivit min äkta man. Tack för att du har kört alla dessa tusentals mil mellan Göteborg och Lund för att hålla vårt förhållande vid liv. Tack för all din gränslösa kärlek och för att du verkligen har delat både glädje och sorg med mig.

Jag vill speciellt tacka mina vänner Jenny Nyberg och Emma Lundgren för era värdefulla synpunkter på uppsatsen, de var guld värda!

Jag vill tacka alla som gjort det möjligt för mig att skriva denna uppsats. Tack till alla brottsoffer för att ni har varit mycket öppna och delat med er av era upplevelser och tack till samtliga åklagare som ställt upp på intervjuer. Tack till Hans Hellberg, Anne Holmdahl, Lennart Nordin och Jakob Mellander på BOJ i Göteborg som har hjälpt mig att komma i kontakt med brottsoffren och ökat min förståelse för hur en person som utsatts för ett brott mår och reagerar. Tack till Ulf Hjerpe på Brottsoffermyndigheten som har ställt upp på en intervju.

Sist men inte minst vill jag tacka min lärare i straff- och processrätt, Anette Ohlsson, för att hon är en stor förebild och för att hon med sin utstrålning fått mig att bli så intresserad i ämnet.

Göteborg den 15 februari 2007

Annelie Andersson Sandström

Förkortningar

BOJ	Brottsofferjourernas Riksförbund
BrB	Brottsbalk
BrL	Brottskadslag (1978:413)
DO	Ombudsmannen mot etnisk diskriminering
Ds	Departementsserien
Ds Ju	Departementsserien, Justitiedepartementet
f.	Följande sida
FuK	Förundersökningskungörelse (1947:948)
HomO	Ombudsmannen mot diskriminering på grund av sexuell läggning
JO	Justitieombudsmannen
JK	Justitiekanslern
Ju	Justitiedepartementet
LBF	Lag (1988:688) om besöksförbud
LUL	Lag (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare
Prop.	Proposition
RB	Rättegångsbalk
ROKS	Riksorganisationen för kvinnojourer och tjejjourer i Sverige
RRV	Riksrevisionsverket
RÅ	Riksåklagaren
RÅ ÅD	Riksåklagaren, åklagardiarie
RÅC	Riksåklagarens cirkulärsamling
SekrL	Sekretesslag (1980:100)
SOU	Statens offentliga utredningar
SvJT	Svensk Juristtidning

1 Inledning

1.1 Syfte och frågeställningar

Syftet med denna uppsats är att, utifrån de senaste årens ökade fokusering på brottsoffer, undersöka och redogöra för hur brottsoffer upplever kontakten med åklagaren. Jag kommer främst att undersöka brottsoffrens uppfattning av åklagaren vid bemötande, tillgänglighet och information. Anledningen till att jag har valt att skriva om detta ämne är att jag under en längre tid arbetat som vittnesstöd på tingsrätten och där kommit i kontakt med många brottsoffer som visat sig vara missnöjda med hur de har blivit bemötta av åklagaren. Detta skapade ett intresse av att studera hur den allmänna uppfattningen ser ut med tanke på brottsoffrets kontakt med åklagaren.

De frågor jag vill besvara i uppsatsen är följande:

- Vem är att anses som brottsoffer?
- Hur har utvecklingen sett ut inom brottsofferområdet och vad har gjorts för att förbättra brottsoffrets ställning inom rättsväsendet?
- Hur reagerar ett brottsoffer efter att ha blivit utsatt för brott?
- Vilka skyldigheter har egentligen åklagaren gentemot brottsoffret? Är en av åklagarens skyldigheter att ta personlig kontakt med brottsoffret *innan* huvudförhandlingen och hur skall åklagaren agera *under* huvudförhandlingen?
- Hur upplever brottsoffren kontakten med åklagaren? Vilken kritik riktas mot åklagaren?
- Vad görs inom åklagarväsendet för att förbättra åklagarens bemötande av brottsoffret?
- Vilka åtgärder bör vidtas för att förbättra brottsoffrens situation?

1.2 Metod och material

Jag har använt mig av traditionell rättsdogmatisk metod, vilket innebär att jag främst har använt mig av lagtext, förarbeten och doktrin. Materialet har dock varit relativt begränsat då det endast genomförts ett fåtal undersökningar angående brottsoffers uppfattningar om kontakten med åklagaren.

För att få en så verklig uppfattning som möjligt om brottsoffers upplevelser gällande kontakten med åklagaren har jag även utfört ett antal intervjuer. Jag har fått hjälp av ett flertal personer på Brottsofferjourens Riksförbund för att kunna komma i kontakt med brottsoffer som ställt upp på dessa intervjuer. Jag har valt att intervjua fysiska personer som har blivit utsatta för brott och som varit i kontakt med en åklagare på ett eller annat sätt. Eftersom samtliga

brottsoffer som jag intervjuat varit med om en traumatisk upplevelse har det varit viktigt att visa stor försiktighet och respekt gentemot brottsoffren. Jag har dessutom garanterat alla brottsoffren anonymitet och kommer därför inte att ange några verkliga namn eller några andra uppgifter som kan komma att avslöja deras identitet. Innan intervjun har startat har de personer som intervjuats fått en förklaring om bakgrunden och syftet med intervjun och de har även fått möjligheter till att ställa frågor till mig. Intervjufrågorna har varierat från person till person och jag har framför allt låtit brottsoffren tala fritt och framföra eventuell kritik om sina upplevelser av mötet med åklagaren. I samband med intervjuerna har jag varit noga med att påpeka att det är intervjupersonernas egna tankar och resonemang som är av intresse och att det inte finns några rätta eller felaktiga svar på de frågor som kommer att ställas.

Förutom att intervjua brottsoffer har jag dessutom intervjuat en psykolog och två åklagare. Psykologen har jag intervjuat för att få en djupare förståelse i hur brottsoffren reagerar efter att ha blivit utsatta för brott. Åklagarna har intervjuats dels för att de skall få en möjlighet att kunna försvara den eventuella kritiken mot dem och dels för att berätta vad som görs inom åklagarväsendet för att förbättra bemötandet av brottsoffren.

1.3 Avgränsningar

”Brottsoffer” är ingen term som förekommer i RB utan där används begreppet ”målsägande”, som har en mer funktionell definition. Jag har dock valt att använda begreppet brottsoffer istället för begreppet målsägande eftersom jag vill inrikta mig på enskilda fysiska personer som drabbats av en skada (personskada, psykiskt lidande eller sakskada) till följd av ett brott. Målsägande kan däremot till exempel vara antingen en fysisk person eller ett företag eller någon annan juridisk person.

Jag har valt att hålla mig inom Sveriges gränser eftersom åklagarrollen med åklagarens arbetsuppgifter och skyldigheter skiljer sig så pass mycket åt i olika länder och det blir därför svårt att göra en jämförelse. Jag har även avgränsat mig till att undersöka kontakten mellan brottsoffer och åklagare trots att många brottsoffer kommer i kontakt med flera aktörer då de blivit utsatta för ett brott, till exempel polisen, målsägandebiträden och domare. Anledningen till att jag avgränsat mig till åklagaren är att jag, under min tid som vittnesstöd i tingsrätten, fått den uppfattningen att den största kritiken från brottsoffer riktas just mot åklagaren.

I de fall det inte handlar om en specifik person har jag valt att kalla åklagaren för *han* men för att inte göra någon åtskillnad av vare sig brottsoffer eller gärningsmän betecknas dessa personer för *han/hon* i den följande framställningen.

1.4 Disposition

I kapitel två inleder jag min uppsats med att redogöra för hur utvecklingen sett ut på brottsofferområdet eftersom det skett en hel del de senaste decennierna. Jag beskriver även vad som definierar ett brottsoffer och jag tar upp begreppet ”det idealiska brottsoffret”, ett begrepp som är skapat av den norske professorn Nils Christie. Begreppet blir aktuellt när jag studerar åklagares attityder till och bemötande av brottsoffren. I kapitlet redovisar jag också för brottsoffrets ställning inom rättsväsendet och för vilka åtgärder som har gjorts för att förbättra brottsoffrens situation.

För att bättre förstå hur brottsoffren mår och reagerar efter att ha blivit utsatt för ett brott har jag, i kapitel tre, beskrivit brottsoffrens reaktioner på brott och för att få ytterligare information om ämnet har jag intervjuat en psykolog. Förståelsen för brottsoffrens beteende och agerande är viktig vid en närmare kontakt med en person som utsatts för brott. Åklagaren är en av de rättsliga aktörer som ofta kommer i kontakt med brottsoffer men frågan är vilka skyldigheter åklagaren har gentemot brottsoffret, något som redovisas i kapitel fyra. Hur kontakten mellan brottsoffret och åklagaren vanligen ser ut under förundersökningen och under huvudförhandlingen beskrivs i kapitel fem.

I kapitel sex redogör jag för de senaste undersökningar som gjorts angående brottsoffers upplevelser av kontakten med åklagaren. Jag redovisar även för ett autentiskt fall för att kunna få en så verklighetstrogen uppfattning som möjligt om kontakten mellan brottsoffret och åklagaren. Jag har även gjort flera intervjuer med ytterligare brottsoffer för att själv få en närmare kontakt med brottsoffer runt om i landet och därmed en starkare uppfattning om hur deras upplevelser ser ut.

I det sjunde kapitlet beskriver jag det arbete som genomförs runt om på de olika Åklagarmyndigheterna i landet för att förbättra bemötandet av brottsoffren. Åklagarna får även komma till tals i detta kapitel då jag intervjuat ett par åklagare för att undersöka hur de uppfattar kontakten med brottsoffren. I det kapitlet finns också en intervju med en åklagare på Åklagarmyndigheten i Umeå där åklagaren berättar hur långt de har hunnit med sitt arbete att förbättra situationen för brottsoffren och vad som kommer att göras i framtiden. Det sjunde kapitlet avslutas med en intervju med en informatör på Brottsoffermyndigheten där ett stort arbete läggs ned för att förbättra brottsoffrens situation. Det åttonde kapitlet avslutar med en analys där jag sammanfattar uppsatsen, tar upp mina egna tankar och funderingar samt drar slutsatser av vad jag kommit fram till.

2 Utvecklingen på brottsofferområdet

2.1 Begreppet brottsoffer

Både brott och offer är ord som förekommit länge i det svenska språket men begreppet brottsoffer är däremot relativt nytt och det finns uppgifter om att sammansättningen brottsoffer förekom för första gången i början av 1970-talet. Det finns däremot ingen allmänt accepterad definition av vem eller vilka som är att betrakta som brottsoffer och begreppet är inte heller närmare definierat i lagstiftningen.¹ Den juridiska termen för en person som utsatts för ett brott är *målsägande* och RB 20 kap. 8 § definierar målsägande som den mot vilken ett brott har blivit begånget eller som har blivit förnärad av brottet eller som har lidit skada av det. Beteckningen målsägande anger personens relation till rättsväsendet, inte till gärningsmannen och för att kunna uppfylla beteckningen målsägande krävs det att det finns ett mål, det vill säga att händelsen är polisanmäld och registrerad.² Vanligtvis talas det om brottsoffer när det gäller den drabbades möjligheter att få stöd och hjälp i allmänhet, men om målsägande när det gäller rättigheter som RB ger honom/henne.³

I vissa fall kan det ha en mycket stor betydelse att ha klargjort vem eller vilka som är att anses som brottsoffer. En person kan exempelvis få ekonomisk ersättning samt medicinsk, psykologisk och social behandling och rehabilitering först när han/hon faller under begreppet brottsoffer. Den strikt juridiska definitionen exkluderar dels indirekta offer, till exempel barn som vuxit upp i en familj där våld varit vanligt förekommande, dels brottsdrabbade företag och andra juridiska personer.⁴

Som framgår av detta kapitel kan begreppet brottsoffer definieras på olika sätt, alltifrån mycket snäva definitioner till vidare och mer generella. Personer som utsatts för brotten i BrB:s andra avdelning⁵ beskrivs till exempel med mycket otydliga beteckningar som ”annan”, ”person” och ”honom eller henne”. I denna uppsats avser begreppet brottsoffer främst fysiska personer som blivit utsatta för brott på ett eller annat sätt.

¹ Lindgren, Pettersson & Hägglund, *Brottsoffer*, s. 27

² Svensson, *Socialt arbete med brottsoffer*, s. 114

³ Ds 2000:64, s. 25

⁴ Lindgren, Pettersson & Hägglund, *Brottsoffer*, s. 27 f.

⁵ BrB kap. 3-24

2.2 Det idealiska brottsoffret

Föregående avsnitt visar att det finns olika sätt att definiera begreppet brottsoffer på. Huruvida en person uppfattas som ett brottsoffer eller inte kan variera och den norske professorn Nils Christie har gjort begreppet ”idealiskt brottsoffer” känt. Med detta begrepp syftar han på en person eller kategori av individer som, när de drabbas av brott, lättast får fullständig och legitim status som offer. För att förklara begreppet ger han ett exempel om den lilla gamla damen som är på väg hem mitt på dagen efter att ha tagit hand om sin sjuka syster. Om hon blir slagen i huvudet av en stor man som därefter tar hennes väska och använder pengarna till sprit och droger, kommer vi, enligt Christie, nära det idealiska offret. Det idealiska offret karaktäriseras av fem egenskaper⁶:

1. Offret är svagt. Sjuka, gamla eller mycket unga människor passar särskilt bra som idealiska offer.
2. Offret är upptaget med ett respektabelt projekt: att ta hand om sin syster.
3. Hon är på en plats som hon inte kan klandras för att vara på: hon är på gatan under dagtid.
4. Gärningsmannen är stor och ond.
5. Gärningsmannen är okänd och har ingen personlig relation till offret.

Som en kontrast till detta exempel ger Christie ett nytt exempel på ett långt ifrån idealistiskt offer. I detta fall handlar det om en ung man som befinner sig på en bar då han blir slagen i huvudet av en bekant som tar hans pengar. Möjligtvis får han svårare skador i huvudet än den gamla kvinnan men trots detta kan han inte tävla med henne om statusen som ett idealistiskt offer eftersom⁷:

- Han är stark.
- Han ägnar sig inte åt något respektabelt projekt.
- Han kan och borde ha skyddat sig genom att inte vara där.
- Han är lika stor som gärningsmannen.
- Han står gärningsmannen nära.

Hur brottsoffren uppfattas påverkar möjligheterna till stöd, skydd, ersättning etc. I vissa fall riskerar offret exempelvis att helt eller delvis bli utan ersättning på grund av sitt beteende före brottet. Enligt brottsskadelagen⁸ kan brottsskadeersättning i vissa fall jämkas med hänsyn till den skadelidandes uppträdande i samband med brottet. Det kan till exempel handla om att offret utsatt sig för en ökad risk att drabbas av brott, genom att vara provocerande eller lämna nyckeln i låset på bilen.⁹ Det finns även vissa yrkesgrupper som faller utanför den traditionella bilden av brottsoffer

⁶ Christie, *Det motspänstiga offret*, s. 47 f.

⁷ Ibidem, s. 48

⁸ BrL 9 § 2 st

⁹ Lindgren, *Brottsoffer i rättsprocessen*, s. 31

vilket gör att de riskerar att bli utan ersättning för brott de utsätts för i tjänsten. Exempel på sådana grupper är poliser, ordningsvakter och en del anställda inom kriminalvården och den psykiatriska vården. Betraktas den utsatte inte som ett idealoffer riskerar han/hon, trots psykisk, fysisk och/eller ekonomisk skada, att få ett sämre skydd eller inget skydd alls, på grund av att personen faller utanför schablonbilden av ett brottsoffer.¹⁰ Diskussionen kring det idealiska offret blir bland annat aktuell när brottsoffret kommer i kontakt med åklagaren och denna problematik kommer att redovisas i kommande kapitel.

2.3 Brottsoffrets ställning inom rättsväsendet

I och med att kriminologin¹¹ blev en vetenskap under senare hälften av 1800-talet, började statsmakten intressera sig för både gärningsmannen och brottsoffret som individer. Tidigare hade brottsoffrets ställning endast en lagteknisk formulering kring främst rätten att väcka åtal och rätten till skadestånd och förlikning. Brottsoffret fick även möjlighet till upprättelse genom att gärningsmannen fick ett hårt straff. Till en början inriktade sig kriminologin enbart på gärningsmannen och det var inte förrän på 1960-talet det började forskas kring brottsoffret och dennes situation, så kallad viktologi¹². Så sent som 1990 var det fortfarande stor skillnad på hur staten fördelade pengar till verksamhet rörande brottslingar respektive brottsoffer. Diskussionen av detta ämne har dock pågått tidigare och gett upphov till betydande resultat. I slutet av 70-talet infördes brottskadelagen, 1988 instiftades rätt till målsägandebiträde i vissa fall och 1994 infördes flertalet nya regler på brottsofferområdet, bland annat brottsofferfonden. Rätten till målsägandebiträde har utökats i flera steg och utsatta kvinnors och barns rättigheter har förbättrats genom reglerna om grov kvinnofridskränkning och särskild företrädare för barn samt genom vissa ändringar i socialtjänstlagen.¹³

I Sverige uppmärksammades brottsoffren i den allmänna debatten under 1970-talet. Debatten uppstod i samband med att den statliga sexualbrottsutredningen våren 1976 lade fram ett betänkande om sexualbrotten i Sverige.¹⁴ I betänkandet föreslogs lindrigare straff vid våldtäkt då offret mer eller mindre medvetet uppmuntrat till sexuella närmanden. Sexualbrottsutredningens förslag mötte kraftig kritik, bland annat för att utpeka kvinnan som medbrottsling vid våldtäkten. Våldtäktsdebatten och den ökade uppmärksamheten på utsatta kvinnors situation ledde till att det bildades kvinnojourer i slutet av 1970-talet. I

¹⁰ Lindgren, *Brottsoffer i rättsprocessen*, s. 32

¹¹ Vetenskapen om brottslighetens natur och orsaker samt om förebyggande av brott och om effekterna av straff.

¹² Läran om brottsoffret.

¹³ Fredriksson & Malm, *Brottsoffrens rättigheter i brottmålsprocessen*, s. 25 f.

¹⁴ SOU 1976:9

början av 1980-talet gjordes försök att starta jourer med inriktning på hjälp och stöd till en bredare grupp brottsoffer. Under senare hälften av 1980-talet ägde en positiv utveckling för alla brottsoffer rum då antalet kvinnojurer och brottsofferjourer ökade men framför allt genom tillkomsten av ROKS och BOJ.¹⁵

Den positiva utvecklingen inom brottsofferområdet fortsatte under hela 1990-talet och antalet brottsoffer- och kvinnojurer ökade kraftigt. Samtidigt tillkom Brottsoffermyndigheten som ett led i statsmakternas markering av brottsofferperspektivets betydelse. Utvecklingen under de första åren på 2000-talet kännetecknas av ett ökat samarbete mellan kvinnojurer och brottsofferjourer.¹⁶

2.4 Åtgärder för att förbättra brottsoffrets situation

Brottsoffrens behov av skydd och stöd har under de senaste två decennierna varit föremål för en mängd olika utredningar och förslag. Många av dem har också lett till att samhällets skydd och stöd till brottsoffren förbättrats avsevärt. De åtgärder som vidtagits har haft stor betydelse för brottsoffren men det finns fortfarande brister, framför allt när det gäller rättsväsendets och andra myndigheters kunskap om brottsofferproblematiken, bemötande av brottsoffer samt information till brottsoffer. Det handlar därmed till stor del om brister som inte enbart kan åtgärdas genom att nya lagregler tillskapas.¹⁷

Den 15 juni 1995 beslutade regeringen att tillkalla en särskild utredare med uppgift att utvärdera de åtgärder som hade vidtagits på brottsofferområdet under den föregående tioårsperioden. Utredningen skulle vidare överväga behovet av förändringar i gällande lagstiftning och förändringar i övrigt när det gäller åtgärder för brottsoffer. Utredningen antog namnet *Brottsofferutredningen*¹⁸ och i mars 1998 avlämnade den betänkandet *BROTTSOFFER Vad har gjorts? Vad bör göras?* och innehåller förslag till olika åtgärder för att förbättra stödet till personer som utsatts för brott eller som riskerar att utsättas för brott.¹⁹

År 2001 antogs propositionen *Stöd till brottsoffer*²⁰ som ett led i att ytterligare stärka stödet och skyddet för brottsoffer. Syftet med propositionen var att förändra attityder hos dem som kommer i kontakt med brottsoffer, att öka kunskapen om brottsoffer och att utveckla ett samarbete

¹⁵ Lindgren, Pettersson & Hägglund, *Brottsoffer*, s. 60 ff.

¹⁶ *Ibidem*, s. 63 f.

¹⁷ Prop. 2000/01:79, s. 8

¹⁸ Ju 1995:07

¹⁹ SOU 1998:40

²⁰ Prop. 2000/01:79

mellan myndigheter och mellan myndigheter och ideella organisationer.²¹ Resultatet av att propositionen antogs behandlas närmare i kapitel sex och där redogörs också för de förbättringar och åtgärder som regeringen krävde i och med propositionen.

Under de senaste åren har även utbyggnaden av vittnesstöd, som startade under slutet av 1990-talet²², fortsatt och detta innebär att det finns frivilliga stödpersoner vid landets domstolar. Idén bakom vittnesstöd är att brottsoffret samt vittnen skall känna sig trygga och omhändertagna av någon som står på deras sida.²³ Enligt en kartläggning som Brottsoffermyndigheten genomförde år 2005 finns det vittnesstödsverksamhet vid landets samtliga tingsrätter och hovrätter.²⁴ Vittnesstödens uppgifter är framför allt att till brottsoffer, vittnen och anhöriga ge stöd och information inför, under och efter en rättegång. Vittnesstöden skall förklara rättsprocessen, avdramatisera förloppet och vara sällskap åt brottsoffren.²⁵

²¹ Prop. 2000/01:79 s. 11

²² 1995 påbörjades en försöksverksamhet med vittnesstöd vid tingsrätten i Växjö

²³ http://www.boj.se/index.pl/vittnesstd_kan_rttsprocessen, 2007-02-02

²⁴ <http://www.brottsoffermyndigheten.se/default.asp?id=1333>, 2007-02-02

²⁵ <http://www.boj.se/uploads/5/505/policylsbar.pdf>, 2007-01-24

3 Brottsoffrets reaktioner på brott

3.1 Konsekvenser av brott

Ett brott kan för den drabbade medföra en rad negativa följder som till exempel ekonomiska skador, fysiska skador, psykiska reaktioner, sociala konsekvenser och praktiska problem.²⁶ Konsekvenserna kan vara av antingen temporär eller mer bestående natur. Tyngdpunkten har lagts på de olika känslomässiga reaktioner som i vissa fall kan uppstå efter ett brott eftersom den psykiska upplevelsen ofta anses vara den mest kritiska och svåraste att handskas med.²⁷ Samtidigt är den psykiska upplevelsen den skada som syns och märks minst och detta kan leda till att det blir svårt för människor i brottsoffrets omgivning att förstå konsekvenserna av brottet eftersom de inte blir lika uppenbara som en synlig skada.

Detta kapitel handlar om de konsekvenser som kan följa efter i princip vilken typ av brott som helst. Kapitlet inleds med en beskrivning av brottsoffrens allra första reaktioner efter att ha blivit utsatt för ett brott och därefter följer en redovisning av de reaktioner som inträffar en tid efter brottet. Reaktionernas omfattning kan variera från person till person och ett avsnitt i detta kapitel handlar därför om vilka faktorer som avgör hur starkt ett brottsoffer reagerar. Ett avsnitt i kapitlet beskriver den sekundära traumatiseringen, det vill säga att brottsoffret blir utsatt för ytterligare en kränkning efter att ha blivit utsatt för ett brott. Det kan till exempel handla om att brottsoffret inte blir trodd, hörd eller respekterad av personer som offret kommer i kontakt med efter det att brottet har begåtts. För att få ytterligare information och därmed en fördjupad kunskap i brottsoffrets reaktioner har jag intervjuat en psykolog och intervjun avslutar detta kapitel.

För fortsatt läsning är det viktigt att ha i minne att det är väldigt individuellt på vilket sätt och hur starkt en person reagerar efter att ha blivit utsatt för ett brott. För vissa personer kanske brottet inte leder till några större känslomässiga reaktioner, medan det för andra är en mycket traumatisk²⁸ upplevelse som innebär en stor känslomässig belastning. I vissa fall kan även ringa och bagatellartade brott innebära stora påfrestningar för den som drabbats.²⁹

²⁶ http://www.boj.se/index.pl/vanliga_reaktioner_och_problem, 2006-12-04

²⁷ Lindgren, Pettersson & Hägglund, *Brottsoffer*, s. 123

²⁸ Med begreppet traumatisk menas en psykisk stressupplevelse som är känslomässigt chockerande.

²⁹ Lindgren, Pettersson & Hägglund, *Brottsoffer*, s. 123

3.2 Brottsoffers första reaktioner

Brottsoffers sätt att reagera på en traumatisk händelse avgörs av ett flertal olika personlighetsfaktorer. Utåt sett kan ett brottsoffer verka mycket lugn och samlad men i själva verket är ofta den drabbades psyke i uppror till följd av det inträffade.³⁰ Under tiden ett brott pågår, agerar brottsoffret i allmänhet förvånansvärt rationellt. Det första kroppen ställs in på är att överleva och det är därför ovanligt att panik uppstår som en reaktion. I omedelbar anslutning till brottet saknar offret däremot förmågan att handla rationellt eftersom stora delar av personens psykiska energi är uppbunden med att försöka hantera alla starka känslor som brottet orsakat.³¹ Vanliga reaktioner hos den drabbade är upprepade gråtattacker, hjärtklappning, illamående och skakningar.³² Den allra första reaktionen är ofta en överklighetskänsla samt en förvåning över att just ”jag” drabbades. Det finns även många brottsoffer som känner sig rädda och hjälplösa och uppvisar olika fysiska reaktioner som till exempel andningssvårigheter eller tryck över bröstet. Trots känslan av rädsla för gärningsmannen är det många brottsoffer som gör en polisanmälan eftersom det är vanligt att offret önskar att ingen annan skall behöva gå igenom samma sak.³³

Vid vissa typer av brott, som sexualbrott och bostadsinbrott, beskriver brottsoffer ibland att de känner sig smutsiga och kränkta. Det är också vanligt att den drabbade känner en stark ilska mot gärningsmannen i anslutning till brottet och denna ilska kan även riktas mot andra, till exempel personer som liknar gärningsmannen på något sätt.³⁴

3.2.1 Skuldbeläggande

I nära anslutning till brottet är det vanligt att ett brottsoffer spenderar mycket tid och energi på att försöka hitta en förklaring till det som hänt och på att försöka förstå varför just han/hon drabbats. Det är inte sällan ett brottsoffer lägger hela eller delar av skulden på sig själva för det inträffade. Det kan förklaras med att människor har ett starkt behov av att sätta in oväntade negativa händelser i ett orsakssammanhang samt att offret har ett behov av att återfå kontrollen över sitt liv. Det är dock inte bara brottsoffret som klandrar sig själv för det inträffade utan det är inte ovanligt, vid till exempel våldtäktsfall, att även omgivningen lägger skulden på offret istället för på gärningsmannen.³⁵ Det är heller inte ovanligt att även brottsoffrets familj lägger skulden på offret. Förebråelser av typen ”du skulle inte...”, ”tänk om du hade...” och ”du borde ha undvikit...” förvärrar oftast offrets reaktioner.³⁶ Skuldbeläggandet kan ses som ett skydd för en rädsla att

³⁰ Lagerbäck, *Brottsoffer – deras reaktioner och behov*, s. 12

³¹ Hellgren, *Brottsoffer berättar*, s. 198

³² Lagerbäck, *Brottsoffer – deras reaktioner och behov*, s. 12

³³ Hellgren, *Brottsoffer berättar*, s. 198

³⁴ Lindgren, Pettersson & Hägglund, *Brottsoffer*, s. 124

³⁵ *Ibidem*, s. 124 f.

³⁶ Billström, Bring, Diesen, Lishajko & Marmolin, *Brottsoffrets rätt*, s. 41 f.

utsätts för brott, en rädsla de flesta av oss bär. Genom att lägga skulden för det inträffade på offret kan vi få svar på varför det hände just den personen och inte någon annan. Om det däremot inte var något i offrets beteende eller utseende som gjorde att han/hon utsattes, kan det ju drabba vem som helst och den tanken är skrämmande för många. Uppfattningen att brottsoffret gjorde någonting fel blir därmed en tröst eftersom det skingrar våra känslor av hjälplöshet och det bekräftar att brott inte drabbar vem som helst.³⁷

Av ovanstående framgår att det är viktigt att alla som möter brottsoffer i sin yrkesutövning dels har kunskap om att det är vanligt att brottsoffer skuldbelägger sig själva för det inträffade, dels varför detta sker.

3.2.2 Svårigheter att kunna lämna och ta emot information

Ett brottsoffer kan ha svårigheter att lämna respektive ta emot information i nära anslutning till det inträffade brottet. Anledningen till detta är att starka känslor upptar en stor del av brottsoffrets uppmärksamhet och detta innebär att det finns mindre kapacitet tillgänglig för bearbetning av den yttre informationen.³⁸ Att lämna information till brottsoffret angående händelsen och dess konsekvenser medför att offret kan återta kontrollen över sitt liv igen. Brottsoffret uppmuntras att känslomässigt komma i kontakt med sina upplevelser för att få en tillgänglig beskrivning av det inträffade.³⁹ Men poliser, åklagare och andra yrkeskategorier som möter brottsoffer upplever ofta att det kan vara svårt att kommunicera med personer som nyligen utsatts för brott; vissa har endast vaga minnesbilder av vad som har hänt, medan andra har svårigheter att ta till sig den information som de får. Brottsoffrets uppmärksamhet är, i starkt känsloladdade situationer, ofta fokuserad på för händelsen centrala detaljer, till exempel ett vapen som pekar mot kroppen, medan offret däremot är sämre på att minnas omkringliggande information. Mycket av uppmärksamheten i nära anslutning till händelsen kretsar också kring den egna upplevelsen och de starka känslor som händelsen väckt. När brottsoffret befinner sig i ett tillstånd av ökad psykisk balans och trygghet kan personen ofta återge information som tidigare inte varit möjligt till följd av den känslomässiga stressen.⁴⁰

³⁷ Lindgren, Pettersson & Hägglund, *Brottsoffer*, s. 126

³⁸ Ibidem, s. 127

³⁹ Lagerbäck, *Brottsoffer – deras reaktioner och behov*, s. 15

⁴⁰ Lindgren, Pettersson & Hägglund, *Brottsoffer*, s. 127

3.3 Brottsoffrets reaktioner en tid efter brottet

En tid efter brottet börjar brottsoffret få en överblick över situationen och de konsekvenser som brottet lett till och detta innebär ofta en kaotisk och känsloladdad tid för offret. Under denna tid är det vanligt att brottsoffret får svårt att koncentrera sig, känner oro och blir extra vaksam mot personer i sin omgivning. Det är heller inte ovanligt med ångestkänslor, sömnsvårigheter och åtstörningar. Ångesten kan ta sig kroppsliga uttryck som muskelanspänning, skakningar, svettningar, huvudvärk, hjärtklappning, illamående och magbesvär. För att brottsoffret skall kunna leva med denna ångest används olika försvar och de vanligaste försvarsmekanismerna som används är bortträngning och förnekande och resultatet blir att offret undviker det omedelbara obehaget.⁴¹ Förnekandet är kanske det starkaste försvar som fungerar i det korta perspektivet och innebär att brottsoffret inte vågar möta de känslor som den aktuella händelsen har framkallat.⁴² Försvarsmekanismer är helt normala och nödvändiga företeelser som fyller en viktig funktion för att brottsoffret skall kunna fortsätta leva med den personlighet han/hon hade innan brottet inträffade. Priset för att hålla sina känslor under kontroll med psykiska försvarsmekanismer är att brottsoffret får mindre kraft till de övriga aktiviteter som ingår i det dagliga livet.⁴³

Ett tag efter att en person har utsatts för ett brott påbörjas en bearbetning av det inträffade. Syftet med bearbetningen är att brottsoffret skall befrias från de negativa effekter som brottet medfört. Det är därför viktigt att brottsoffret bearbetar sina upplevelser, antingen själv eller med stöd och hjälp av andra, för att reaktionerna skall kunna avta i styrka och för att han/hon skall kunna återgå till ett aktivt liv.⁴⁴ I vissa fall finns dock reaktionerna kvar under en lång tid, kanske månader eller till och med år efter att brottet inträffat. Det är sällan ett brottsoffers liv blir sig likt efter att ha blivit utsatt för ett brott utan livet förändras och brottet glöms aldrig bort. För många brottsoffer som bearbetat det inträffade brukar två förändringar ha inträffat; grundtryggheten har försämrats och personen har utvecklat en ökad misstänksamhet mot människor som ofta tar sig uttryck i rädsla. Rädslan är en känsla som brottsoffret kan känna av mycket länge och rädslan är speciellt allvarlig eftersom den påverkar brottsoffrets dagliga liv. Den påverkar till exempel hur offren tänker, känner, agerar och var brottsoffret bosätter sig, vilken väg han/hon tar till sitt arbete eller skola, vilken tid på dygnet de går ut och vilka de umgås med. På detta sätt påverkar rädslan inte bara brottsoffret utan också de i offrets närmaste omgivning.⁴⁵

⁴¹ Lindgren, Pettersson & Hägglund, *Brottsoffer*, s. 128

⁴² Lagerbäck, *Brottsoffer – deras reaktioner och behov*, s. 14

⁴³ Lindgren, Pettersson & Hägglund, *Brottsoffer*, s. 128

⁴⁴ Lagerbäck, *Brottsoffer – deras reaktioner och behov*, s. 15

⁴⁵ Lindgren, Pettersson & Hägglund, *Brottsoffer*, s. 129 f.

Successivt börjar brottsoffret till slut återgå till sitt tidigare liv men det är mycket vanligt att brottet och dess konsekvenser medför ett förändrat förhållningssätt gentemot omvärlden. De erfarenheter ett brottsoffer får av att ha blivit utsatt för ett brott behöver dock inte alltid vara negativa utan de kan exempelvis även medföra en ökad försiktighet som gör att risken för att bli utsatt för brott en gång till minskar.⁴⁶

3.4 Reaktionernas omfattning

Brottsoffers reaktioner skiljer sig mycket åt från person till person och det är därför omöjligt att säga hur en enskild person kommer att reagera eller hur lång tid det tar att återhämta sig efter att ha blivit utsatt för ett brott. Det finns emellertid ett antal faktorer som påverkar reaktionernas omfattning som, förutom tid, bland annat hör samman med händelsens karaktär, individens personliga egenskaper och aktuella livssituation samt de följdändelser som brottet leder till.⁴⁷

3.4.1 Beroende på händelsens karaktär

Forskning visar att brottsoffers reaktioner varierar mellan olika brottskategorier. Generellt sett leder sexualbrott till allvarligare reaktioner än våldsbrott, som i sin tur leder till allvarligare reaktioner än tillgreppsbrott. Inbrott i bostaden kan däremot upplevas som både allvarligt och skrämmande. Vetskapen om att någon har rotat runt i ens privata tillhörigheter kan vara plågsam.⁴⁸ Psykologisk forskning visar också att brott med inslag av våld eller hot om våld i allmänhet leder till att de drabbade mår psykiskt sämre, jämfört med personer som drabbats av brott utan sådana inslag. En annan faktor som kan ha betydelse för hur stort trauma offret upplever är relationen mellan offret och gärningsmannen. Undersökningar visar att om brottsoffret känner och litar på gärningsmannen så blir de psykiska problemen och följderna allvarligare än när det handlar om ett angrepp av en främling. Detta får konsekvenser för till exempel kvinnor som misshandlas av en bekant gärningsman och för barn som utsätts för våld i hemmet.⁴⁹

⁴⁶ Lagerbäck, *Brottsoffer – deras reaktioner och behov*, s. 16

⁴⁷ Lindgren, Pettersson & Hägglund, *Brottsoffer*, s. 132

⁴⁸ <http://www.brottsoffermyndigheten.se/default.asp?id=2321>, 2006-12-06

⁴⁹ Lindgren, Pettersson & Hägglund, *Brottsoffer*, s. 132 f.

3.4.2 Beroende på brottsoffrets personliga egenskaper

Förmågan att klara av traumatiska situationer påverkas av individens personliga egenskaper. Undersökningar har visat att yngre personer i allmänhet berörs mindre av de känslor som brottet väcker än äldre personer. Detta gäller däremot inte barn utan forskning tyder på att yngre barn generellt sett löper större risk för bestående men än äldre tonåringar och vuxna. Förutom ålder kan kön vara en faktor som inverkar på brottsoffrets reaktioner och på detta område visar undersökningar att kvinnor ofta berörs mer känslomässigt än män.⁵⁰

Reaktionernas omfattning påverkas även av individens aktuella livssituation och det är tydligt att brott upplevs som mer påfrestande för dem som redan har en påfrestande livssituation. Det finns också forskare som menar att personer med ett från början dåligt självförtroende har svårare att återhämta sig från en traumatisk upplevelse. Dessutom riskerar en person som drabbats av ett andra brott en svårare kris än en person som tidigare aldrig utsatts för brott, i synnerhet om det första brottstillfället inte bearbetats. Upprepningen förhindrar en rimlig bearbetning och skadar därmed brottsoffret än mer.⁵¹

3.5 Den sekundära viktimiseringen

Den som blivit utsatt för brott vill vanligen inte i första hand bli hjälpt eller omhändertagen utan vill däremot bli kompenserad och se att rättvisan fungerar. Detta betyder att brottsoffret vill se att den som utfört brottet blir ställd till svars för vad han/hon har gjort och kanske också att han/hon blir ersättningsskyldig för de skador som åsamkats offret. Den som blivit drabbad av brottet vill även bli bemött med respekt och vill kunna få och ge information. Många brottsoffer uppfattar alltså inte alltid händelsen i sig som det största hotet utan lika avgörande kan bemötandet eller bristen på lämpliga åtgärder vara efter det att händelsen ägt rum. Det är viktigt att människor i kris bemöts och behandlas på sådant sätt att risken för en så kallad sekundär viktimisering minskas. Med sekundär viktimisering menas att brottsoffret blir utsatt två gånger, först för brottet och sedan för ett svek av dem som offret räknade med att bli bemött med respekt av. Att inte bli trodd, hörd eller respekterad eller att inte få möjlighet att ge och få information till rättsväsendets instanser är att bli sekundärt viktimerad.⁵² En sekundär traumatisering kan orsakas av en mängd olika personer och det är vanligt att den som står brottsoffret allra närmast är den person som kan orsaka mest skada.⁵³

⁵⁰ Lindgren, Pettersson & Hägglund, *Brottsoffer*, s. 133

⁵¹ <http://www.brottsoffermyndigheten.se/default.asp?id=2321>, 2006-12-06

⁵² Svensson, *Socialt arbete med brottsoffer*, s. 122

⁵³ Lagerbäck, *Brottsoffer – deras reaktioner och behov*, s. 7

Omgivningens brist på sådan förståelse kan förstärka och förvärra brottsoffrets krisreaktioner. En reaktion från omgivningen som kan ge denna effekt är att det inträffade bagatelliseras eller, än värre, nonchaleras. Men minst lika illa kan det vara då omgivningen förstorar upp det hela, särskilt risken att det inträffade kan hända igen. Just rädslan för ett nytt övergrepp är det som i regel tar längst tid att bearbeta och därför är det av mycket stor betydelse att omgivningen inte ytterligare skrämmer upp den drabbade. Istället bör man, genom tröst och praktiska råd, se till att den drabbade känner sig trygg. Beskydd, i en eller annan form⁵⁴, är i många fall den bästa hjälpen. För att offret i så hög utsträckning som möjligt själv skall kunna bemästra sina reaktioner och för att omgivningen skall kunna hjälpa till med bearbetningen är det betydelsefullt att känna till de olika symptom som kan förekomma.⁵⁵

Det sekundära traumat kan till exempel uppstå i mötet med åklagare som saknar kunskap om och förståelse för hur sårbar en person kan vara efter att ha varit med om en stark känsloladdad händelse. När brottsoffret söker eller accepterar erbjuden hjälp är offrets tillit till omvärlden ofta påverkad. I mötet med myndigheter som till exempel åklagarmyndigheten finns därför en stor risk att brottsoffren uppfattar ett avvisande eller ett negativt besked som en kränkning.⁵⁶ Det är även mycket vanligt att brottsoffret har andra förväntningar än de som rättsväsendet är uppbyggt på. Ett brottsoffer kan bland annat känna besvikelse över åklagarens agerande eftersom offret förväntat sig att åklagaren skulle vara dennes representant i rätten. Den sekundära viktimiseringen kan således framgångsrikt reduceras med hjälp av ökad kunskap om den drabbades situation. En förutsättning för att minska risken för sekundära trauman är att alla som kommer i kontakt med brottsoffer är medvetna om de särskilda reaktioner och behov som kan finnas hos en person som blivit utsatt för ett brott.⁵⁷

3.6 Intervju med Jakob Mellander, psykolog och brottsofferassistent

I mitten av januari 2007 var jag och träffade Jakob Mellander för att göra en intervju⁵⁸ angående brottsoffrets reaktioner efter att ha blivit utsatt för brott. Jakob arbetar som psykolog på Göteborgs kris- och traumamottagning och är även brottsofferassistent på BOJ. Jakob inleder med att förklara hur nervsystemen i våra kroppar fungerar och han säger att vi har ett speciellt nervsystem⁵⁹ som aktiveras när en hotfull situation uppstår. En hotfull situation kan uppstå på många olika sätt, till exempel genom att ett farligt

⁵⁴ Här avses allt från att hålla brottsoffret sällskap till åtgärder som besöksförbud och överfallslarm.

⁵⁵ Billström, Bring, Diesen, Lishajko & Marmolin, *Brottsoffrets rätt*, s. 38 f.

⁵⁶ Svensson, *Socialt arbete med brottsoffer*, s. 123

⁵⁷ *Ibidem*, s. 127

⁵⁸ Samtalsintervju med psykolog Jakob Mellander, 2007-01-16

⁵⁹ Det sympatiska nervsystemet.

djur går till attack. Det första som inträffar då är att signaler skickas till hjärnan som i sin tur skickar ut larm till kroppen och all energi går därefter åt till att försöka överleva. Kroppen blir inställd på maximal uppmärksamhet och personen som känner sig hotad blir mycket pigg och allt blod i kroppen går ut till musklerna så att personen skall kunna försvara sig, slåss eller fly. Detta speciella nervsystem är ett system som alla människor har och som är nödvändigt för att överleva. Vanliga symptom är hjärtklappning och stirrighet men dessa symptom avtar cirka fem till tio minuter efter att den hotfulla situationen försvunnit.

Hamnar däremot en person i livsfara genom till exempel rån, hot eller misshandel är det vanligt att denna situation kan föranleda starka effekter på kroppen. Vanliga symptom hos en person som blivit utsatt för liknande brott är överkänslighet för stress, sömnsvårigheter, misstänksamhet gentemot andra och aggressivitet. Symptomen sitter ofta kvar under en längre tid och personen i fråga är ständigt på helspänn vilket kan ge muskelvärk i hela kroppen. Symptomen leder vanligtvis till att brottsoffret får svårt att känna igen sig själv och får därför en sämre självkänsla vilket i längden kan leda till depressioner.

Jakob börjar därefter även prata om risken för att brottsoffret skall utsättas för en sekundär viktigmisering. Han säger att det är mycket vanligt att brottsoffer uppfattar det som om människor i deras närhet har svårt att förstå deras reaktioner och att de sällan tar hänsyn till att de drabbade mår mycket dåligt. Jakob säger även att det ofta finns ett allmänt motstånd hos många som brottsoffret kommer i kontakt med efter att ha blivit utsatt för brott. Han menar att dessa personer ofta inte vill inse att vem som helst kan utsättas för brott utan letar istället efter orsaker som visar på att brottsoffret mer eller mindre får skylla sig själv. Han säger att detta även gäller åklagare och för att åklagarna skall kunna förbättra sitt bemötande av brottsoffren är det viktigt att de känner till hur brottsoffren mår och vad de kan begära av dessa personer. Samtidigt tror han att vissa personer kommer att förstå hur ett brottsoffer mår först när denna person själv har blivit utsatt för ett brott.

Jakob fortsätter med att säga att Brottsofferjouren finns just för att samhället inte tar sitt ansvar fullt ut. Han anser att det är viktigt att Brottsofferjouren skall arbeta i samarbete med åklagarna och inte ta över åklagarnas jobb. Han tycker att det är många åklagare som är av uppfattningen att de måste hålla sig neutrala gentemot brottsoffren och att de skulle bli jäviga om de kände till allt för mycket om psykologi. Men Jakob påpekar att när det handlar om till exempel ekonomiska brott så krävs det att åklagaren har en stor kunskap inom detta område och han anser att kunskap i hur brottsoffren reagerar och mår är nödvändig för att kunna bemöta brottsoffren på ett bra sätt. Avslutningsvis säger Jakob att han tror att det kanske behövs ett generationsskifte för att kunna förbättra brottsoffrets kontakt med åklagaren. Han anser att det finns en stor skicklighet i sakfrågor hos de äldre åklagarna men att de ofta saknar kunskap om brottsoffers reaktioner och behov, en kunskap som desto mer verkar finnas hos de yngre åklagarna i och med fortlöpande utbildningar.

4 Åklagarens roll

4.1 Åklagarens skyldigheter

Åklagarens uppgift är främst att avgöra om det föreligger ett brott och om den bevisning som finns för att den misstänkte begått brottet räcker för att väcka åtal. Åklagaren har en yrkesroll där det ofta uppkommer intressekonflikter eftersom åklagaren skall förhålla sig strikt opartisk under förundersökningen och i domstolen är åklagaren en part som företräder allmänintresset.⁶⁰ Åklagaren har en betydelsefull roll för brottsoffret i den rättsliga processen och i detta kapitel redogörs för åklagarens arbetsuppgifter och för de skyldigheter åklagaren har gentemot brottsoffret.

4.1.1 Inleda förundersökning

När någon blivit utsatt för ett brott som hör under allmänt åtal⁶¹ och som kommit allmän åklagare eller polis till kännedom skall åklagaren inleda en förundersökning.⁶² Sättet på vilket det kommer till åklagarens eller polisens kännedom varierar men vanligtvis polisanmäler den person som blivit utsatt för brottet händelsen.⁶³ I de fall då åklagaren är förundersökningsledare omfattas hon av de skyldigheter gentemot brottsoffer som framgår av förundersökningskungörelsen⁶⁴, nedan kallad FuK. En förundersökning är, som namnet anger, endast en förberedande utredning och den slutliga undersökningen av det som utredningen gäller, nämligen ett brott, sker i rätten.⁶⁵ Är brottet av enkel beskaffenhet leder i allmänhet polisen hela förundersökningen⁶⁶ men ”särskilda skäl”, till exempel om offentlig försvarare bör förordnas eller att tvångsmedel skall användas, kan göra att åklagaren blir förundersökningsledare även i mål av enkel beskaffenhet.⁶⁷ När det gäller övriga brott, vanligen grövre, skall åklagaren överta ledningen av förundersökningen från polisen så snart någon skäligen kan misstänkas för brottet.⁶⁸

En förundersökning har två huvudsakliga syften. Det ena syftet är att utreda om ett brott har begåtts, att undersöka vem som i sådana fall har begått

⁶⁰ SvJT 1997, s. 197

⁶¹ I Sverige finns två möjligheter att väcka åtal; allmänt åtal eller enskilt åtal. Huvuddelen av alla brott i Sverige hör under allmänt åtal och förs av åklagare. Under allmänt åtal hör alla brott, som inte uttryckligen är undantagna därifrån, se RB 20 kap. 3 § 1 st.

⁶² RB 23 kap. 1 § 1 st.

⁶³ Ekelöf, *Rättegång V*, s. 107

⁶⁴ Förundersökningskungörelse (1947:948)

⁶⁵ Bring, Diesen & Schelin, *Förundersökning*, s. 27

⁶⁶ RB 23 kap. 3 § 1 st.

⁶⁷ RB 23 kap. 3 § 1 st. 3 men.

⁶⁸ Ekelöf, *Rättegång V*, s. 113

brottet och att införskaffa material till bedömningen om åtal skall väckas. I allmänhet är detta uppgifter som polisen tar hand om. Det andra syftet är att förbereda målet så att bevisningen kan läggas fram i ett sammanhang vid huvudförhandlingen och detta är i allmänhet åklagarens uppgift.⁶⁹ Ett annat syfte med förundersökningen är att den misstänkte skall få inblick i utredningen och därigenom få möjlighet att förbereda sitt försvar samt möjlighet att uttala sig om utredningen.⁷⁰

Av hänsyn till utredningens effektivitet och till den misstänkte är de förhör som polis och åklagare håller under en förundersökning i princip hemliga.⁷¹ För att kunna hålla dessa förhör hemliga får förundersökningsledaren förordna att vad som förekommit vid förhör inte får uppenbaras och detta innebär att de som varit närvarande vid ett förhör kan åläggas tystnadsplikt.⁷² Den skadelidande⁷³ kan dock, trots bestämmelserna om sekretess, ta del av en uppgift i en nedlagd förundersökning som avslutats med ett beslut om att åtal inte skall väckas.⁷⁴ Brottsoffrets uppgift i förundersökningen är endast att lämna uppgifter som kan bli åklagarens bevismedel i en eventuell rättegång.⁷⁵

En förundersökning kan avslutas på två sätt, antingen genom att den läggs ner eller genom ett beslut om åtal. Om åklagaren väljer att inte väcka åtal kan brottsoffret i allmänhet väcka enskilt åtal.⁷⁶ Om brottsoffret är missnöjd med åklagarens beslut att inte väcka åtal kan han/hon begära överprövning av beslutet hos högre åklagare. Den missnöjde behöver inte iaktta någon klagofrist eftersom rätten till överprövning i detta fall inte är reglerad i lag.⁷⁷

4.1.2 Följa objektivitetsprincipen

Åklagaren är enligt lag⁷⁸ bunden till den så kallade objektivitetsprincipen under förundersökningen vilket innebär att även omständigheter som talar till den misstänktes fördel skall beaktas. Åklagaren skall därmed följa objektivitetsprincipen med dess krav på opartiskhet och det betyder att åklagaren skall leda förundersökningen på ett aktivt sätt och beakta brottsoffrets intressen samtidigt som hon också har krav på sig att vara objektiv under förundersökningen. Objektivitetsprincipen innebär alltså att åklagaren skall bedriva utredningen brett, allsidigt och förutsättningslöst.⁷⁹

⁶⁹ RB 23 kap. 2 §

⁷⁰ Ds 1993:29, s. 29

⁷¹ Ekelöf, *Rättegång V*, s. 117

⁷² RB 23 kap. 10 § 5 st.

⁷³ Begreppet skadelidande omfattar alla dem som tillfogats skada, oavsett om detta har skett på grund av brott, i samband med brott eller utan att brottslig gärning föreligger.

⁷⁴ SekrL 9 kap. 17 §

⁷⁵ Fredriksson & Malm, *Brottsoffrens rättigheter*, s. 32

⁷⁶ RB 20 kap. 8 §

⁷⁷ Ekelöf, *Rättegång V*, s. 141, se fotnot 247

⁷⁸ RB 23 kap. 4 § 1 st. och RB 20 kap. 2 § 3 st.

⁷⁹ Bring, Diesen & Schelin, *Förundersökning*, s. 28

Att reglerna om åklagarens objektivitet är avsedda att motverka tillkomsten av oriktiga straffdomar är en självklarhet. En fråga som däremot är mycket omdiskuterad bland landets jurister är hur långt åklagarens objektivitetsplikt sträcker sig, det vill säga om objektivitetsprincipen gäller både under förundersökningen och under huvudförhandlingen eller enbart under förundersökningen. Per Olof Ekelöf, professor i processrätt, anser att det vore oklokt att begränsa objektivitetsprincipen enbart till förundersökningen och anser att principen gäller i lika hög grad under huvudförhandlingen som under förundersökningen.⁸⁰ Däremot menar Ekelöf att åklagaren bör ingripa till den tilltalades fördel endast när försvararen försummar detta. Vidare anser Ekelöf att åklagaren bör förhöra parter och vittnen utan hänsyn till att svaret kan bli till förmån för den tilltalade.⁸¹ Enligt Ekelöf bör inte heller en åklagare, som har inkallat ett vittne på begäran av den tilltalade, hålla huvudförhöret utan han bör i stället låta försvararen hålla det.⁸² Att åklagaren skulle vara lika aktiv till förmån för den misstänkte som till dennes nackdel tycker inte Ekelöf är att räkna med om åklagaren skall kunna fylla sin viktiga uppgift i brottspreventionens tjänst.⁸³ För att tillgodose den misstänktes trygghet måste därför även rätten ha ansvar för utredningens fullständighet.⁸⁴ Ekelöf understryker vikten av att den tilltalade biträds av en offentlig försvarare då det föreligger behov⁸⁵ och menar att detta har långt större betydelse för den misstänktes trygghet än att objektivitetsprincipen gäller för åklagaren.⁸⁶

Christian Diesen, docent i processrätt vid Stockholms universitet, anser att det rent teoretiskt framstår som orimligt att samma part som har den anklagande uppgiften i målet, också skall ta fram fakta till fördel för den tilltalade och han menar att detta särskilt gäller efter att åtal har väckts. Diesen menar att åklagaren, på objektiva grunder, har kommit fram till att huvudbevisen är så mycket starkare än motbevisen att han kan förvänta sig en fällande dom. Därför vore det att frånga sitt eget omdöme om åklagaren skulle bli tvungen att ifrågasätta den slutsats som hon skall försvara i rätten. I de fall en försvarare finns på motsidan skulle det också innebära att den tilltalade skulle få ett dubbelt försvar.⁸⁷ Diesen framhäver även att det är viktigt att objektivitetsplikten uppfylls så tidigt som möjligt för att den tilltalade skall få sina utredningsbehov tillgodosedda och sina motbevis säkrade. Skulle åklagaren vänta med att undersöka tänkbara motbevis tills tillräcklig bevisning för en fällande dom redan införskaffats, är det risk för att bedömningen av motfakta blir mindre objektiv, det vill säga att åklagaren

⁸⁰ Ekelöf, *Rättegång V*, s. 181, se fotnot 46

⁸¹ Ekelöf, *Rättegång I*, s. 73 f.

⁸² Ekelöf, *Rättegång V*, s. 181

⁸³ Ekelöf, *Rättegång I*, s. 74

⁸⁴ RB 46 kap 4 § 2 st. (Vanligen sker detta just genom att offentlig försvarare förordnas, men i enklare fall kan insatsen begränsa sig exempelvis till att ställa kompletterande frågor till förhörda personer).

⁸⁵ RB 21 kap. 3a §

⁸⁶ Ekelöf, *Rättegång I*, s. 74

⁸⁷ Bring, Diesen & Schelin, *Förundersökning*, s. 37

redan dragit sina slutsatser om den misstänktes skuld och därför inte bryr sig om de sena motbevisen.⁸⁸

Om den tilltalade fått en offentlig försvarare utsedd kommer, när åtal är väckt, andra processprinciper att i hög grad överskugga objektivitetsprincipen.⁸⁹ Dessa principer innebär bland annat att den ena av parterna har en anklagande ställning och förutsättningen för huvudförhandlingen är således att i de fall försvarare finns så är det dennes uppgift att se till att den tilltalades behov av utredning och bevisning blir tillgodosedda. Detta innebär att åklagaren kan koncentrera sig på att styrka sitt gärningspåstående, det innebär däremot inte att åklagaren kommer undan sin redovisningsplikt utan hon har kvar sin skyldighet att redovisa de omständigheter som kan tala till den åtalades förmån. Till skillnad från försvaret får åklagaren alltså inte undanhålla fakta som kan gynna motsidan och detta är särskilt viktigt om nya fakta framkommer sedan förundersökningen avslutats och åtal väckts.⁹⁰

4.1.3 Ta beslut om att väcka åtal

Enligt RB⁹¹ skall åklagaren, om inte annat är föreskrivet, väcka åtal som hör under allmänt åtal. Enligt denna regel har åklagaren därmed en absolut åtalsplikt vilket innebär att åklagaren är skyldig att väcka åtal om gärningen är straffbar och bevisningen är så stark att den kan leda till en fällande dom.⁹² För att åtal skall kunna väckas krävs att någon är skäligen misstänkt för ett brott och att tillräckliga skäl finns för att åtala denna person. Åklagaren är i princip skyldig att väcka åtal om hon anser att dessa krav är uppfyllda.⁹³ Vid bedömandet av om tillräckliga skäl föreligger för att väcka ett åtal skall alla omständigheter som hänför sig till gärningens subjektiva och objektiva del beaktas, liksom sådana omständigheter som kan utesluta eller upphäva straffbarheten, till exempel nödvärn och nöd.⁹⁴ Åklagaren har även en möjlighet att ta beslut om åtalsunderlåtelse⁹⁵ och om underlåtelsen kan förutses på ett tidigt stadium kan åklagaren lägga ned förundersökningen.⁹⁶ Förutsättningen för åtalsunderlåtelse är att något väsentligt allmänt⁹⁷ eller särskilt intresse inte åsidosätts⁹⁸ och med enskilt intresse menas i första hand brottsoffrets intressen. Ifall åklagaren överväger

⁸⁸ Bring, Diesen & Schelin, *Förundersökning*, s. 38

⁸⁹ Förhandlingsprincipen, kontradiktoriska principen och ackusatoriska principen. Se vidare Ekelöf I s. 68-70 om dessa principer.

⁹⁰ Bring, Diesen & Schelin, *Förundersökning*, s. 38

⁹¹ RB 20 kap. 6 §

⁹² Billström, Bring, Diesen, Lishajko & Marmolin, *Brottsoffrets rätt*, s. 157, (SOU 1992:61 s. 148)

⁹³ Lindgren, *Brottsoffer i rättsprocessen*, s. 179

⁹⁴ SOU 1976:47 s. 173

⁹⁵ RB 20 kap. 7 § och LUL

⁹⁶ RB 23 kap. 4 a § 2 p.

⁹⁷ När det gäller allmänt intresse är effekterna för den allmänna laglydnaden en viktig faktor.

⁹⁸ RB 20 kap. 7 § 1 st.

att ge den misstänkte åtalsunderlåtelse finns det således risk för en konflikt mellan brottsoffret och åklagaren. Genom åtalsunderlåtelse slipper nämligen gärningsmannen påföljd och brottsoffret går därmed miste om sin hämnd mot den som utfört brottet.⁹⁹

I brottmål väcks åtal genom stämning och stämningsansökan skall bland annat innehålla grunden för åtalet, den så kallade gärningsbeskrivningen.¹⁰⁰ I stämningsansökan skall åklagaren uppge de lagrum som är tillämpliga för gärningsbeskrivningen.¹⁰¹ Väckt talan får inte ändras¹⁰² men gärningsbeskrivningen får justeras under huvudförhandlingen.¹⁰³ Åklagaren har därmed ett ansvar att täcka in alla de moment som kan bli tillämpliga vid bedömningen av ansvarsfrågan i gärningsbeskrivningen. Detta kan leda till att brottsoffret inte får den upprättelse han/hon önskar gentemot gärningsmannen i de fall åklagaren lämnar en ofullständig gärningsbeskrivning och att målet på grund av detta får en annan utgång än den tänkta.¹⁰⁴

4.1.4 Föra brottsoffrets talan i rättegången

En viktig del av åklagarens arbete är förberedelse och framträdande i rätten, det vill säga i domstolen och under rättegången har åklagaren en mycket aktiv roll och en ställning som part i målet. Åklagarens uppgift är att bevisa att brottet har begåtts och om den misstänkte förnekar brott måste åklagaren presentera så mycket bevis att det anses styrkt utom rimligt tvivel att det som påstås verkligen har hänt.¹⁰⁵

Det är vanligt att brottsoffret drabbas av någon skada som en följd av brottet och offret vill ofta ha ersättning för denna skada. Skadeståndet är ett enskilt anspråk som normalt skall behandlas som ett tvistemål men av praktiska skäl har det införts regler så att denna process kan föras tillsammans med brottmålet.¹⁰⁶ Åklagaren har en skyldighet att på brottsoffrets begäran förbereda och utföra dennes talan om enskilt anspråk¹⁰⁷, vilket nästan alltid innebär en skadeståndstalan. Skyldigheten gäller under förutsättning att brottet hör under allmänt åtal samt att brottsoffrets anspråk inte är uppenbart obefogat och att utredningen kan ske utan väsentlig olägenhet.¹⁰⁸ Vid bedömningen om det skulle innebära väsentliga olägenheter för åklagaren att föra brottsoffrets talan måste enligt förarbetena¹⁰⁹ i första hand behovet av utredning för att klarlägga skadeståndsfrågan beaktas. Ett skäl mot att

⁹⁹ Billström, Bring, Diesen, Lishajko & Marmolin, *Brottsoffrets rätt*, s. 64 f.

¹⁰⁰ RB 45 kap. 4 § 3 p.

¹⁰¹ RB 45 kap. 4 § 3 p.

¹⁰² RB 45 kap. 5 § 1 p.

¹⁰³ RB 45 kap. 5 § 3 st.

¹⁰⁴ Fredriksson & Malm, *Brottsoffrens rättigheter*, s. 33

¹⁰⁵ <http://www.aklagare.se/Aklagarens-roll/Rattegangen/> 2006-11-20

¹⁰⁶ Bring, Diesen & Schelin, *Förundersökning*, s. 75

¹⁰⁷ RB 22 kap. 2 § 1 st.

¹⁰⁸ Lindgren, *Brottsoffer i rättsprocessen*, s. 180 f.

¹⁰⁹ Prop. 1987/88:1 s. 15 f.

åklagaren för talan för brottsoffrets räkning kan således vara att det krävs en omfattande utredning för att avgöra skadeståndsfrågan och att denna utredning inte kan genomföras utan att brottmålet i sin helhet väsentligt fördröjs. En annan omständighet som kan föranleda att åklagaren inte tar på sig uppgiften att föra brottsoffrets talan är om det enskilda anspråket kräver orimligt mycket resurser i förhållande till ansvarsdelen. En annan situation som torde innebära väsentlig olägenhet är när svarstalan förs mot flera personer i ett mål och dessa har skadeståndsanspråk mot varandra.¹¹⁰

Brottsoffret skall enligt FuK upplysas om möjligheten att få hjälp av åklagaren att föra skadeståndstalan.¹¹¹ Om brottsoffret vill att det enskilda anspråket skall tas upp i samband med åtalet, skall han/hon så snart som möjligt anmäla detta till polis eller åklagare och lämna uppgifter om de omständigheter som ligger till grund för anspråket. I Riksåklagarens allmänna råd¹¹² anges att åklagaren bör inta en generös inställning till bedömningen av om ett enskilt anspråk skall tas upp till prövning eller inte. En av anledningarna är att det både för parterna och domstolen vanligen medför väsentliga processekonomiska fördelar att skadeståndsfrågorna handläggs i brottmålet.¹¹³

Vad som inte framkommer av lagtexten är att det i många lägen uppstår situationer som slutar med att åklagaren avstår från att föra talan om det enskilda anspråket. En vanlig anledning till att så sker är att ett målsägandebiträde förordnats och att man kommer överens med åklagaren att det är lämpligast att biträdet tar hand om skadeståndsfrågan. Man bör även komma ihåg att åklagaren visserligen har en skyldighet att föra talan om enskilt anspråk, men att brottsoffret inte har någon skyldighet att använda sig av denna tjänst. Om han/hon vill kan han eller hon istället låta en advokat ta hand om skadeståndsfrågan. Därvid bör han/hon dock hålla i minnet att det senare alternativet är förknippat med kostnader (eller i vart fall med kostnadsansvar). Fördelarna med att låta åklagaren utföra skadeståndstalan är att utförandet är kostnadsfritt, att åklagaren är rutinerad och auktoritativ och att kraven därmed framställs på ett sådant sätt att det finns goda möjligheter att få igenom dem om åtalet bifalles och att skadeståndsfrågan får en direkt koppling till skuldfrågan. Nackdelarna kan vara att åklagaren är försiktig vid bestämningen av ersättningsnivån, att hon inte ägnar tillräcklig omsorg om det enskilda anspråket (utan koncentrerar sig på åtalet) och att hon inte längre biträder i skadeståndsfrågan om den avskiljs för att handläggas som tvistemål.

¹¹⁰ Lindgren, *Brottsoffer i rättsprocessen*, s. 181

¹¹¹ FuK 13 a § 1 st.

¹¹² RÅ, *Riksåklagarens allmänna råd: Målsägande i brottmål*

¹¹³ Lindgren, *Brottsoffer i rättsprocessen*, s. 181

4.1.5 Lämna information och underrätta brottsoffret om olika beslut

Det är vanligt att brottsoffer inte känner till det rättsliga förfarandet eller vilka åtgärder som krävs för att han/hon skall kunna bevaka sin rätt. Denna okunskap kan medföra att ett brottsoffer går miste om till exempel fördelen av att åklagaren för dennes talan om enskilt anspråk. Det är därför mycket viktigt att brottsoffret, på ett tidigt stadium, får reda på vilka möjligheter som finns att bevaka sina intressen.¹¹⁴ I litteraturen och i undersökningar beskrivs betydelsen av att brottsoffer får lämplig information. För myndigheters del handlar det om att åtminstone fullgöra den lagstadgade informationsskyldigheten som de kan ha, till exempel enligt förundersökningskungörelsen. Brottsoffer kan emellertid inte alltid riktigt uppfatta skillnaden beträffande hur ansvaret för en förundersökning fördelas mellan polis och åklagare utan ser ofta de båda verksamheterna som en och samma. För att fullgöra informationsskyldigheten på ett bra sätt är det därför nödvändigt att polismyndigheten och åklagarmyndigheten samordnar hur den skall gå till, bland annat vilken ansvarsfördelning som gäller.¹¹⁵

I RB¹¹⁶ finns bestämmelser om att åklagaren skall underrätta brottsoffret om att skadeståndsanspråk kan komma att grundas på brottet. Sådan underrättelse skall, om det kan ske, lämnas i god tid före åtalet men underrättelseskyldigheten är inte knuten till någon bestämd tidpunkt under förundersökningen. Syftet med underrättelsen är framförallt att ge brottsoffret möjlighet att begära att åklagaren för talan om enskilt anspråk för brottsoffrets räkning.¹¹⁷

Rädslan hos brottsoffret för att gärningsmannen skall hämnas på något sätt på grund av polisanmälan måste bemötas med information och, vid behov, av skydd.¹¹⁸ Enligt LBF¹¹⁹ kan i vissa fall en person åläggas förbud att besöka, på annat sätt ta kontakt med eller följa efter annan person, så kallat besöksförbud. Brottsoffer skall underrättas om möjligheterna att meddela besöksförbud då brottet är av sådan art.¹²⁰ Enligt LBF¹²¹ kan nämligen den som kan drabbas av brott, förföljelse eller allvarliga trakasserier sätta igång en utredning om besöksförbud. Om gärningsmannen är anhållen eller häktad och om personen avviker ska brottsoffret informeras härom, om det är påkallat.¹²²

¹¹⁴ Ds Ju 1986:10, s. 53

¹¹⁵ Lindgren, *Brottsoffer i rättsprocessen*, s. 180

¹¹⁶ RB 22 kap. 2 §

¹¹⁷ Ds Ju 1986:10, s. 54 f.

¹¹⁸ Bring, Diesen & Schelin, *Förundersökning*, s. 39

¹¹⁹ LBF 1 § 1 st.

¹²⁰ FuK 13 a 2 st.

¹²¹ LBF 7 §

¹²² FuK 13 c §

Brottsoffret skall även informeras om möjligheterna till målsägandebiträde så snart som möjligt om brottet är sådant att ett målsägandebiträde kan komma i fråga att förordnas.¹²³ Målsägandebiträdets uppgift är att hjälpa brottsoffret att tillvarata sina rättigheter under processen och lämpliga personer är därför advokater och vissa andra jurister.¹²⁴ I de fall där målsägandebiträde inte kan förordnas blir det istället åklagarens och rättens uppgift att särskilt se till att brottsoffrets rättigheter blir tillgodosedda på ett tillfredsställande sätt.¹²⁵ Brottssoffret har dessutom rätt till en stödperson, vars uppgift är att stödja brottsoffret moraliskt. Det är brottsoffret själv som utser en stödperson och enligt FuK¹²⁶ skall brottsoffret informeras om reglerna om stödperson.

Om det beslutas att förundersökning inte skall inledas, att en inledd förundersökning skall läggas ner eller att åtal inte skall väckas skall brottsoffret, med vissa undantag¹²⁷, bli underrättad.¹²⁸ Här är det viktigt att det finns kommunikation mellan åklagaren och brottsoffret eftersom offret har ett behov av att få reda på vad som föranledde åklagarens val att inte föra saken till domstol. Åklagaren bör därför motivera sitt beslut tillräckligt utförligt för att brottsoffret skall förstå bedömningen. I mån av tid bör åklagaren ta initiativ till kontakten att avge förklaringen, men hon måste i vart fall vara beredd på att, på brottsoffrets initiativ, utveckla sin ståndpunkt. Därigenom kan missförstånd, missnöje och onödiga överprövningar av åtalsfrågan undvikas.¹²⁹ Beslutar åklagaren om åtalsunderlåtelse är det viktigt att hon talar om för brottsoffret varför beslutet är taget i och med att ett sådant beslut ofta är till nackdel för offret. Genom en kontakt kan det visa sig att brottsoffret inte har något intresse av åtal, vilket i sådana fall kan underlätta bedömningen av frågan om åtalsunderlåtelse. Genom dialogen tillgodoses brottsoffrets behov av information. Om brottsoffret får reda på att åtalsunderlåtelse sker till exempel därför att gärningsmannen är så ung att åtgärder genom socialtjänsten skulle vara mer lämpliga, har offret betydligt bättre möjligheter att förlika sig med beslutet än om han/hon endast möts av en underrättelse om att åklagaren lämnat åtal eftergift.¹³⁰ Om åklagaren beslutar att väcka åtal skall brottsoffret underrättas om beslutet¹³¹ och den misstänkte har rätt att på begäran få en kopia av förundersökningsprotokollet.¹³² Motsvarande rätt finns inte för brottsoffret i de fall han/hon inte är part genom till exempel ett yrkande om enskilt anspråk. Är brottsoffret part i målet har han/hon samma rätt att ta del av förundersökningsprotokollet, det vill säga förhørsprotokoll och annan

¹²³ FuK 13 a § 2 st

¹²⁴ Bring, Diesen & Schelin, *Förundersökning*, s. 77

¹²⁵ *Ibidem*, s. 40

¹²⁶ FuK 13 a § 3 st.

¹²⁷ FuK 14 § 3 st.

¹²⁸ FuK 14 § 2 och 3 st.

¹²⁹ Billström, Bring, Diesen, Lishajko & Marmolin, *Brottssoffrets rätt*, s. 65 f.

¹³⁰ *Ibidem*, s. 65

¹³¹ FuK 13 d §

¹³² RB 23 kap. 21 § 4 st.

bevisning som den misstänkte har enligt reglerna om partsinsyn i sekretesslagen.¹³³

Åklagaren har alltså en relativt omfattande informationsskyldighet gentemot brottsoffret. Skyldigheten innebär att informationen ofta måste lämnas vid ett flertal tillfällen och kanske även ibland i olika former. Inom åklagarväsendet pågår ett ständigt arbete med att förbättra informationen till brottsoffer och ett exempel på detta är de nya motiveringarna till åklagarnas beslut som numera är mer utförliga än vad de varit tidigare. Åklagare i Sverige har dessutom blivit informerade om ett projekt som pågick i England i syfte att förbättra informationen till och bemötandet av brottsoffren. Projektet kallades ”No witness, no justice” och liknar till viss del vittnesstödsverksamheten som bedrivs i Sverige. Projektet innebar att brottsoffer (och vittnen) blev tillfrågade, redan vid polisanmälan, om de var villiga att ställa upp och vittna om ärendet gick till rättegång. Därefter fick brottsoffret möjlighet till att hålla kontakt med en professionell kontaktperson under hela utredningen. Vid dessa kontakter kunde brottsoffret till exempel få information om var ärendet låg utredningsmässigt och dessutom få hjälp med vissa praktiska frågor. Resultatet av det engelska projektet var att allt fler gärningsmän kunde lagföras eftersom brottsoffren ställde upp och vittnade. Dessutom hade brottsoffren varit mycket positiva till hur de hade blivit bemötta av rättsväsendet.¹³⁴

¹³³ SekrL 14 kap. 5 §

¹³⁴ http://simon.lindgren.com/pdf_s/Nyhetsbrev_Brottsofferfonden_2005_3.pdf, 2006-12-21

5 Kontakten mellan brottsoffret och åklagaren

5.1 Allmänt om kontakten mellan brottsoffret och åklagaren

Inom åklagarväsendet finns inte några skrivna etiska normer motsvarande domarreglerna eller advokatsamfundets stadgar. Överhuvudtaget har det inte skrivits speciellt mycket om åklagarrollen i den juridiska litteraturen. Vissa ställningstaganden när det gäller etiska frågor kan förekomma i enskilda lagregler, andra ur Riksåklagarens (RÅ) föreskrifter och allmänna råd. Övrig ledning kan fås genom uttalanden av främst JO och JK samt av RÅ i samband med behandling av anmälningar och klagomål mot åklagare.¹³⁵

Brottsoffret uppfattar ofta åklagaren som dennes representant i rättsprocessen och han/hon anser att det är åklagaren som skall se till att gärningsmannen blir fälld så att behoven av hämnd blir uppfyllda, men denna uppfattning av åklagarrollen kan i vissa fall vara felaktig. Åklagaren har visserligen till uppgift att se till att brottslingar blir dömda men samtidigt är åklagaren en offentligt anställd tjänsteman som är skyldig att följa objektivitetsprincipen.¹³⁶ Dessa begränsningar kan ställa samarbetet mellan brottsoffret och åklagaren på svåra prov och det kan dessutom innebära att ett minskat förtroende uppstår gentemot åklagaren.¹³⁷ Detta kapitel redovisar hur kontakten ser ut mellan brottsoffret och åklagaren, både under förundersökningen och under huvudförhandlingen.

5.2 Under förundersökningen

Som reglerna är utformade har åklagaren ingen skyldighet att sammanträffa eller personligen ta kontakt med brottsoffret innan huvudförhandlingen.¹³⁸ I FuK¹³⁹ finns en bestämmelse om att förundersökningsledaren, det vill säga i många fall åklagaren, själv skall vidta förundersökningsåtgärder om det har väsentlig betydelse för utredningen eller bedömningen i åtalsfrågan. Att hålla eller att vara närvarande vid förhör med brottsoffret är, i vart fall i vissa typer av mål, en åtgärd som typiskt sett faller in under den bestämmelsen. Åklagaren kan själv behöva bilda sig en uppfattning om de inblandade personerna när bevisningen helt eller till mycket stor del består

¹³⁵ SvJT 1997 s. 197

¹³⁶ Se avsnitt 3.2.2 om innebörden av denna princip

¹³⁷ Billström, Bring, Diesen, Lishajko & Marmolin, *Brottsoffrets rätt*, s. 64 f.

¹³⁸ Lindgren & Qvarnström, *Brottsoffren i rättsprocessen*, s. 20

¹³⁹ FuK 3 §

av parternas uppgifter. Bestämmelsen i FuK syftar alltså enbart till att bredda åklagarens beslutsunderlag.¹⁴⁰

I de fall en åklagare är förundersökningsledare tar åklagaren i allmänhet endast kontakt med brottsoffret om en trovärdighetsbedömning av brottsoffret är nödvändig av någon anledning. I rutinärenden träffas inte åklagaren och brottsoffret förrän vid en eventuell huvudförhandling men kontakt kan också uppstå på andra sätt. Vissa åklagare föredrar att före huvudförhandlingen ta kontakt med ett brottsoffer som blivit utsatt för en särskilt kränkande handling, då ett förtroende för åklagaren och rättsväsendet kan gagna målet. Uppstår någon form av hot mot brottsoffret, tar åklagaren av naturliga skäl kontakt.¹⁴¹ Brottssoffret kan till exempel även ringa och vara nyfiken eller orolig och om brottsoffret själv kontaktar åklagaren och begär ett sammanträffande bör åklagaren, om tjänsten medger det, ställa sig till förfogande. Riksåklagaren har gjort ett principuttalande om hur åklagare bör förhålla sig när ett brottsoffer ställer krav på att åklagaren skall sammanträffa med honom/henne. Riksåklagaren uttalade bland annat följande:

”Det ligger i linje med den syn på målsägandens ställning i brottmålsförfarandet som de exemplifierade rättigheterna ger uttryck för och det praktiska intresset av att hans kännedom om omständigheter som kan vara av betydelse för brottsutredningen tas till vara att ett önskemål från målsägandens sida om att få komma till tals med åklagaren och direkt för denne ange sina synpunkter på utredningen i förekommande fall måste inom rimliga gränser tillgodoses. Om en målsägande under en förundersökning begär att få ett personligt sammanträffande med åklagaren för att diskutera målet bör åklagaren därför normalt ställa sig till förfogande för ett sådant sammanträffande även om han inte själv funnit det direkt påkallat med hänsyn till utredningen. Vad jag nu sagt innebär givetvis inte att åklagaren alltid i den utsträckning som en målsägande kan önska måste ställa sin tid till dennes förfogande. Med hänsyn till den variation i graden av personligt engagemang och aktivitet från en målsägandes sida som kan förekomma i praktiken och brottsutredningarnas skiftande karaktär måste åklagaren i denna liksom i andra frågor från fall till fall göra en bedömning av vad som kan krävas av honom. Vad jag sagt innebär givetvis inte heller något avkall på kraven på objektivitet och självständighet i förhållande till alla inblandade som utgör grundförutsättningen för åklagarens agerande under förundersökningen.”¹⁴²

Det kan även ha en psykologisk betydelse för brottsoffret att få träffa den som skall föra dennes talan vid rättegången. I vissa typer av mål, framförallt mål som rör våld mot person, kan det därför vara bra om åklagaren själv träffar brottsoffret. Det kan till exempel innebära ett stöd för brottsoffret inför huvudförhandlingen om denne får en ungefärlig uppfattning om hur processen kommer att gestalta sig. Samtidigt måste man dock hålla i minnet att åklagarens roll på ett avgörande sätt, inte minst genom objektivitetsprincipen, skiljer sig från den som ett rättegångsombud har i

¹⁴⁰ Ds Ju 1986:10, s. 61 f.

¹⁴¹ Fredriksson & Malm, *Brottsoffrens rättigheter*, s. 45 f.

¹⁴² RÅ ÅD 696-80

förhållande till brottsoffret. Några krav på att åklagaren i ett enskilt fall skall engagera sig genom personliga kontakter kan därför inte ställas upp.¹⁴³

Om åklagaren däremot inte väcker åtal eller om hon vid åtal inte anser sig kunna föra brottsoffrets talan underrättas som regel brottsoffret skriftligt om beslutet. I vissa fall kan det vara lämpligt att åklagaren personligen meddelar brottsoffret sitt beslut, till exempel när det gäller brott som inneburit en svår personlig kränkning. Det kan sålunda vara motiverat att åklagaren klargör beslutets innehåll och bakgrund vid ett sammanträffande med brottsoffret men det måste emellertid avgöras från fall till fall.¹⁴⁴

5.3 Under huvudförhandlingen

Åklagarnas attityder och inställningar skiftar mycket när det gäller kontakten med brottsoffret. En del åklagare anser att det strider mot objektivitetsprincipen att kontakta brottsoffret eftersom det då lätt uppfattas som att åklagaren är dennes ombud. Det är därför vanligt att brottsoffret hålls kort och att varje personlig kontakt undviks. Andra åklagare anser att det är helt i sin ordning att agera som brottsoffrets talesman, att ha personliga möten inför huvudförhandlingen och att vara ett stöd åt brottsoffret i samband med rättegången. Brottssoffret har i regel behov av en egen representant under rättegången och då framför allt i de fall då den tilltalade har försvarare. Om brottsoffret inte har ett målsägandebiträde blir det istället åklagarens uppgift att fullt ut företräda brottsoffret och då är det inte alltid det är tillräckligt att åklagaren utför åtal och för brottsoffrets skadeståndstalan utan brottsoffret har dessutom behov av information, rådgivning och moraliskt stöd. Bäst fås denna hjälp av ett målsägandebiträde¹⁴⁵, och för att avlasta åklagarna är det önskvärt att målsägandebiträde förordnas så ofta det är möjligt.¹⁴⁶

Brottssoffret är även i behov av att få veta vilka rättigheter han/hon har (både juridiska och ekonomiska), hur rättegången och förhören går till och vad som är relevant i dessa förhör. Det är svårt att tänka sig att dessa behov tillgodoses på något annat sätt än genom en personlig kontakt, ett möte eller telefonsamtal, där åklagaren uppfyller sin informationskyldighet gentemot brottsoffret. Informationen motverkar ofta den nervositet och rädsla som brottsoffret känner innan och under huvudförhandlingen. Åklagaren bör också vara observant på brottsoffrets behov av pauser och även se till att han/hon inte behöver sitta ensam under dessa pauser.¹⁴⁷

¹⁴³ Ds Ju 1986:10, s. 63

¹⁴⁴ Ibidem, s. 62

¹⁴⁵ Även stöd- eller kontaktperson kan avlasta åklagaren i detta hänseende

¹⁴⁶ Billström, Bring, Diesen, Lishajko & Marmolin, *Brottssoffrets rätt*, s. 71 f.

¹⁴⁷ Ibidem, s. 72 f.

6 Brottsoffers upplevelser av kontakten med åklagare

6.1 Undersökningar om brottsoffers upplevelser av kontakten med åklagare

I Sverige har det endast gjorts enstaka undersökningar som direkt fokuserar på brottsoffrens upplevelser av och attityder till åklagare. Kunskapen om brottsoffers erfarenheter av åklagaren är därmed begränsad och det kan vara svårt att överföra resultat från utländska undersökningar till svenska förhållanden eftersom åklagarens uppgifter i många avseenden är annorlunda utomlands.¹⁴⁸

Riksrevisionsverket har genomfört en enkätundersökning¹⁴⁹ där bland annat kontakten mellan brottsoffer och åklagare undersökts.¹⁵⁰ Resultatet av denna undersökning visar på att åklagarens agerande, i fråga om kontakten med brottsoffret, varierar från person till person. Många åklagare menar att de tagit för vana att ta kontakt med brottsoffret innan huvudförhandlingen för att åtminstone presentera sig och eventuellt förklara hur en huvudförhandling går till. Men undersökningen visar att åklagaren, vid ett flertal tillfällen, inte tagit kontakt med brottsoffret trots att de suttit alldeles intill varandra i rättsalen. Brottsoffren i undersökningen uppger bland annat att de inte fått tillfälle att träffa åklagaren innan huvudförhandlingen trots att de haft ett behov av detta.¹⁵¹

Under senare år har brottsoffrens situation kommit allt mer i fokus och det gäller såväl i den allmänna debatten som inom forskningen och inom rättsväsendet. I mars 2001 antog riksdagen propositionen *Stöd till brottsoffer*¹⁵² med förslag till åtgärder för att ytterligare förbättra stödet till dem som utsatts för brott. Exempel på dessa åtgärder är utbildningsinsatser, samverkan samt vidgad och fördjupad forskning inom brottsofferområdet. Utvecklingen kan sägas ha kulminerat genom att denna proposition antogs.¹⁵³

I detta kapitel redogörs för den utredning om brottsoffers upplevelser av kontakten med åklagare, som gjordes till följd av att propositionen *Stöd till*

¹⁴⁸ Lindgren & Qvarnström, *Brottsoffren i rättsprocessen*, s. 20

¹⁴⁹ Undersökningen genomfördes vid elva tingsrätter.

¹⁵⁰ RRV 1997:48

¹⁵¹ Lindgren & Qvarnström, *Brottsoffren i rättsprocessen*, s. 20

¹⁵² Prop. 2000/01:79

¹⁵³ Lindgren & Qvarnström, *Brottsoffren i rättsprocessen*, s. 43

brottsoffer antogs. För att få en starkare uppfattning om hur kontakten mellan brottsoffret och åklagaren upplevs av brottsoffer har jag tittat närmare på ett fall från en av tingsrätterna i en mindre stad i mellersta Sverige. Jag har intervjuat ett av de två brottsoffren från detta fall och kapitlet avslutas med ytterligare intervjuer med andra brottsoffer.

6.1.1 Pilotundersökning beträffande brottsoffers upplevelser av kontakten med åklagare

Till följd av antagandet av propositionen *Stöd till brottsoffer*, genomförde Rikspolisstyrelsen, Riksåklagaren och Domstolsverket en pilotundersökning beträffande brottsoffers upplevelser av polis, åklagare och domstol. Undersökningen studerar brottsoffers upplevelser avseende bland annat bemötande, tillgänglighet och information och avser fysiska personer som anmält ett brott till polisen och som hörts i domstol med anledning av brottet. Fem tingsrätter ingår i undersökningen och dessa tingsrätter har indelats i fyra grupper efter områdets storlek.¹⁵⁴ Undersökningen bygger på brottmålsdomar meddelade under september 2002 och brottmålen har innehållit brottsoffer som varit äldre än 15 år som kallats att höras i rättegången. En postenkät med frågeformulär skickades ut till sammanlagt 281 personer och det var 161 personer som skickade in sina svar. Samtliga berörda åklagarkammare kontaktats i syfte att undersöka i vilken utsträckning information rutinmässigt ges till brottsoffer och hur möjligheterna till stöd och hjälp ser ut i praktiken. Resultaten har sammanfattats i en rapport¹⁵⁵ gjord av brottsofferspecialisten Magnus Lindgren och kriminologen Jennifer Qvarnström. Nedan kommer endast att redogöras för resultaten av brottsoffers upplevelser av *åklagare*.

6.1.1.1 Den första kontakten

Resultatet från undersökningen¹⁵⁶ visar att 92 procent träffade åklagaren första gången på rättegångsdagen och 44 procent av de tillfrågade mötte åklagaren först inne i själva rättssalen. Totalt sett uppger 60 procent av de tillfrågade att de är missnöjda med tidpunkten för det första mötet med åklagaren. Av dem som träffade åklagaren för första gången inne i rättssalen är hela 70 procent missnöjda med tidpunkten för det första mötet i jämförelse med 51 procent av dem som mötte åklagaren precis innan

¹⁵⁴ Dessa är storstadsområden, mindre storstadsområden, mellanstora områden samt mindre områden. Urvalet av tingsrätter har varit strategiskt för att på bästa möjliga sätt spegla landets tingsrätter. Exempelvis eftersträvades god geografisk spridning samt god spridning gällande områdenas befolkningsmängd.

¹⁵⁵ Lindgren & Qvarnström, *Brottsoffren i rättsprocessen*

¹⁵⁶ Frågan är ställd: "När mötte du åklagaren första gången?" (min kursivering). Detta innebär att brottsoffret kan ha kommit i kontakt med åklagaren tidigare, till exempel genom en skriftlig kontakt eller genom ett telefonsamtal.

rättegången startade. Samtliga som träffade åklagaren före rättegångsdagen är däremot nöjda med tidpunkten för det första mötet.¹⁵⁷

För dem som var missnöjda med tidpunkten för den första kontakten med åklagaren fanns det en möjlighet att, på en öppen fråga, ge förslag till förbättringar. Ett flertal av brottsoffren har här skrivit att de hade önskat träffa åklagaren tidigare än vad de i själva verket fick göra. Önskemålen om tidpunkten för detta möte varierar från några veckor till några minuter innan rättegången. Anledningen till att brottsoffren ville träffa åklagaren innan huvudförhandlingen uppgavs vara att de bland annat ville gå igenom vad som skulle hända, eftersom många ansåg sig osäkra på det allmänna förfarandet vid en huvudförhandling. Flera brottsoffer hade även önskemål om att bli mer ”personligt mötta” av åklagaren.¹⁵⁸ En kvinna i yngre medelåldern som varit utsatt för hot mot tjänsteman förklarar sin missnöjsamhet med tidpunkten för det första mötet med åklagaren:

”Vi skulle haft tid att tala igenom händelsen dagen innan i lugn och ro. Inte två minuter innan rättegången.”¹⁵⁹

En ung kvinna som varit utsatt för sexuellt ofredande har följande synpunkt:

”Jag borde ha fått träffa åklagaren innan rättegångsdagen. Jag mötte henne i väntsalen bland en massa människor, t.ex. gärningsmannen. Vi kunde inte prata ostört om vad som skulle ske i rätten.”¹⁶⁰

En kvinna i yngre medelåldern som varit utsatt för misshandel skrev följande:

”Vi borde träffas innan då han kunde förklarat vad som skulle ske. Mycket opersonligt var det! Han presenterade sig inte. Ingen ögonkontakt ens!”¹⁶¹

En annan kvinna i övre medelåldern som varit utsatt för misshandel har följande inlägg:

”Gärna en stund före rättegången, en presentation för att visa att man är mer än ett målnummer.”¹⁶²

Som nämnts ovan var det endast två procent, det vill säga 35 stycken, av de tillfrågade som träffat åklagaren före rättegångsdagen och av dessa är det fem personer som uppger att de sedan mötte samma åklagare i rätten. De flesta av dem anser att det hade varit en fördel att ha kontakt med samma åklagare under utredningen som under huvudförhandlingen. I de fall där de tillfrågade varit i kontakt med åklagaren eller någon annan person vid

¹⁵⁷ Lindgren & Qvarnström, *Brottsoffren i rättsprocessen*, s. 21

¹⁵⁸ *Ibidem*, s. 22

¹⁵⁹ *Ibidem*

¹⁶⁰ *Ibidem*

¹⁶¹ *Ibidem*

¹⁶² *Ibidem*

åklagarmyndigheten var det dessutom ofta offret självt som varit initiativtagare till kontakten. Resultatet av undersökningen visat att majoriteten av dem som varit i kontakt med åklagarmyndigheten är nöjda med hur lätt det varit att få kontakt med rätt person, det vill säga med en person som kunde ge den hjälp som efterfrågades.¹⁶³

6.1.1.2 Hjälpen med skadeståndstalan

När det gäller huruvida brottsoffren är nöjda med åklagarens hjälp med skadeståndstalan ställdes tre frågor. Brottsoffren fick frågor om de krävde skadestånd på grund av brottet, om åklagaren förde skadeståndstalan och om de var nöjda med den hjälp de fick av åklagaren att kräva skadestånd. Resultatet visar att flertalet, 73 procent, av de tillfrågade krävde skadestånd på grund av brottet och 62 procent uppger att åklagaren förde skadeståndstalan. Undersökningen visar även att majoriteten av brottsoffren är nöjda med den hjälp som de fått av åklagaren, men att det ändå var 28 procent av de tillfrågade som var missnöjda med åklagarens hjälp beträffande skadeståndet.¹⁶⁴

Ett flertal brottsoffer, 72 procent, uppger att de är nöjda och tacksamma över den hjälp som åklagaren erbjudit och beskriver till exempel att de har fått hjälp av åklagaren att lägga sitt skadeståndsanspråk på en rimlig nivå. En yngre medelålders kvinna utsatt för misshandel, som är nöjd med hjälpen hon fått av åklagaren, skriver så här:

”Dom upplyste mig om vilka krav man kunde söka ersättning för: sveda & värk, förlorad arbetsinkomst, kränkningersättning”¹⁶⁵

En ung medelålders man utsatt för hot mot tjänsteman förklarar:

”Hon tog initiativet till det, jag visste inte att möjligheten fanns. Hon föreslog kontakt med Brottsoffermyndigheten etc.”¹⁶⁶

En äldre medelålders kvinna utsatt för ofredande var inte alls lika nöjd och hon skriver så här:

”Fick själv fråga åklagaren efter domen hur jag skulle förfara för att få ut mitt skadestånd. Denna person (åklagaren) försvann snabbt efter domen. Fick springa efter honom och fråga.”¹⁶⁷

6.1.1.3 Åklagarens bemötande

På grund av att tidigare undersökningar har visat att brottsoffer i vissa fall är kritiska till åklagarnas bemötande har samtliga av landets åklagare fått särskild utbildning för att rätta till detta problem. Utbildningen har skett

¹⁶³ Lindgren & Qvarnström, *Brottsoffren i rättsprocessen*, s. 23

¹⁶⁴ *Ibidem*, s. 25 f.

¹⁶⁵ *Ibidem*, s. 27

¹⁶⁶ *Ibidem*

¹⁶⁷ *Ibidem*

genom ett samarbete mellan Riksåklagaren och Brottsoffermyndigheten. Syftet med pilotundersökningen är bland annat att titta på om brottsoffrens uppfattning angående åklagarens bemötande har förändrats. Resultatet av undersökningen visar att majoriteten av brottsoffren beskriver åklagaren som hjälpsam, tillmötesgående och professionell. Förhållandevis många, 32 procent, uppger dock att de har uppfattat åklagaren som ointresserad och relativt många, 19 procent, anser också att åklagaren varit tvär/brysk.¹⁶⁸ Vissa av de tillfrågade brottsoffren har valt att skriva en kommentar till vad de tyckte var bra respektive dåligt och en yngre medelålders kvinna utsatt för olaga hot följande är nöjd och skriver:

”Bra information, kändes positivt. Gott stöd strax före/under huvudförhandling.”¹⁶⁹

En annan yngre medelålders kvinna utsatt för hot mot tjänsteman är också nöjd med bemötandet från åklagaren:

”En mjuk attityd, presenterade sig före rättegången.”¹⁷⁰

Det är dock inte alla som är lika nöjda och en yngre medelålders kvinna utsatt för hot mot tjänsteman konstaterar:

”Första åklagaren, vid första rättegången (den blev inställd) han hälsade inte på mig. Han var arrogant. Den kvinnliga åklagaren vid rättegång nr 2 sa hej och presenterade sig, men det var allt.”¹⁷¹

En äldre medelålders man utsatt för övergrepp i rättssak beskriver varför han inte är nöjd med åklagarens bemötande:

”Åklagaren verkade inte intresserad av mig, hon verkade inte läst igenom vad som stod i papperen hon hade.”¹⁷²

6.1.1.4 Informationen från åklagaren

När ett brott har begåtts så möter brottsoffret oftast polisen allra först i och med att en polisanmälan görs. Polisen har en omfattande informations- och underrättelseskyldighet gentemot brottsoffret men har tillräcklig information inte getts så blir det åklagarens uppgift att sköta detta. Resultatet från undersökningen visar att 58 procent fått någon skriftlig eller muntlig information från åklagaren eller åklagarmyndigheten. Bland de övriga brottsoffren som inte har fått någon information alls, har det funnits önskemål om information om hur själva proceduren går till under en huvudförhandling.¹⁷³

¹⁶⁸ Lindgren & Qvarnström, *Brottsoffren i rättsprocessen*, s. 27 f.

¹⁶⁹ *Ibidem*, s. 28

¹⁷⁰ *Ibidem*

¹⁷¹ *Ibidem*

¹⁷² *Ibidem*

¹⁷³ *Ibidem*, s. 29

En kvinna i yngre medelåldern som utsatts för hot mot tjänsteman är missnöjd över att inte ha fått denna information:

”Åklagaren tycker jag ska berätta lite grand hur en rättegång av denna art går till.”¹⁷⁴

Ytterligare en medelålders kvinna är missnöjd med informationen:

”Jag hade nog velat veta mer om åklagarens arbetsuppgift.”¹⁷⁵

¹⁷⁴ Lindgren & Qvarnström, Brottsoffren i rättsprocessen, s. 29

¹⁷⁵ Ibidem

6.2 Ett autentiskt fall

För att få en klar och tydlig uppfattning om hur kontakten mellan brottsoffret och åklagaren kan se ut har jag följt ett fall från början till slut. Till skillnad från intervjuerna i nästkommande avsnitt redovisar jag, på ett mycket detaljrikt sätt, för förloppet mellan en brottsanmälan och en huvudförhandling. Jag har mycket noggrant studerat när, under detta förlopp, brottsoffret kommer i kontakt med åklagaren och på vilket sätt kontakten sker.

Fallet handlar om två kvinnor som blivit misshandlade av en, för dem, okänd kvinna och jag har valt att titta närmare på just detta fall eftersom det handlar om ett vanligt förekommande brott för en åklagare. Jag har dessutom intervjuat en av de misshandlade kvinnorna för att få reda på hur hon uppfattade kontakten med åklagaren under förundersökningen och under huvudförhandlingen. Nedan följer en kort sammanfattning av fallet och därefter intervjun med brottsoffret. Med hänsyn till personernas integritet kommer jag naturligtvis att låta dem vara anonyma och därför använda mig av fingerade namn och jag kallar brottsoffren för Stina och Jessica och gärningsmannen för Camilla.

En kväll i slutet av december 2003 var Stina och Jessica på väg ut för att roa sig med några vänner. När de stod i kön till baren de skulle besöka blev det lite tjafs med några andra personer i ett annat sällskap, bland annat Camilla, eftersom Camilla och hennes kompisar ansåg att Stina och Jessica trängt sig före dem i kön. Samtliga personer blev tillsagda av vakten att lugna ner sig och därefter blev de insläppta till baren. När de befunnit sig på stället i cirka en timme fick Jessica helt plötsligt ett slag i ansiktet av Camilla och därefter fick även Stina mottaga ett hårt slag över örat, även detta slag var utdelat av Camilla. Stina och Jessica gick genast till vakten och anmälde vad som hade hänt och därefter gjordes det en polisanmälan och i början av september 2005 skickades en ansökan om stämning in till tingsrätten. Rättegången hölls i slutet av februari 2006 och dom meddelades i mitten av mars samma år.

6.2.1 Brottsoffret Stinas upplevelser av kontakten med åklagaren

Stina berättar¹⁷⁶ att hon och Jessica gick till polisen gemensamt för att anmäla misshandeln. Efter polisanmälan gick det ett par månader utan att hon hörde något från polisen. Hon började tro att hon skulle få hem ett brev som meddelade att förundersökningen var nedlagd men samtidigt tyckte hon att det skulle vara märkligt eftersom det fanns bevis och vittnen till misshandeln. Ett halvår efter misshandeln kontaktade Stina själv polisen som sade att förundersökningen inte var nedlagd men att de varit tungt

¹⁷⁶ Telefonintervju med brottsoffret ”Stina”, 2007-01-05

belastade med utredningar om mord och våldtäkter. Efter att Stina ringt upp polisen gick det ett par månader igen innan hon hörde något från dem och då var det en polis som ringde upp henne för att hålla ett nytt förhör. Eftersom det gått så lång tid sedan brottet begicks hade Stina svårt att minnas alla detaljer om vad som hade hänt men som tur var hade hon fått råd av en polis att skriva ner anteckningar om vad som hände och vid förhöret blev hon tvungen att ta hjälp av dessa anteckningar. Återigen gick det flera månader och Stina kontaktade därför åklagaren för att fråga varför det tog så lång tid och åklagaren svarade med att de var underbemannade och kunde därför inte arbeta i det tempo som de önskat. Åklagaren kollade i alla fall upp fallet men Stina uppfattade det som om hon var ganska ovillig till att svara på Stinas frågor. Åklagaren påpekade dessutom att det inte var säkert att det var hon själv som skulle föra Stinas talan i den kommande rättegången utan det kunde lika gärna bli en annan åklagare. Stina tror inte att hon hade haft någon kontakt alls med åklagaren innan rättegången om inte hon själv hade ringt det samtalet och Stina säger att hon inte var jättenöjd med åklagarens bemötande.

I januari 2006 fick Stina till sist en kallelse till huvudförhandlingen och i tingsrätten möttes hon av en annan åklagare än den hon tidigare varit i kontakt med. Stina hann endast byta ett få par ord med åklagaren innan huvudförhandlingen satte igång. Väl inne i rättssalen gav åklagaren ett mycket professionellt intryck då hon, enligt Stina, verkade mycket påläst och skicklig. Stina berättar att hon varit och tittat på en del rättegångar tidigare men att det kändes helt annorlunda nu när det var hon själv som deltog och hon kände sig mycket nervös. Stina uppfattade det dock som om hon hade åklagarens stöd och kände sig därför lite lugnare.

Jag frågar Stina om hon fick hjälp av åklagaren att föra talan om enskilt anspråk och hon svarar att det fick hon och hon berättar att hon fick hem ett papper innan rättegången där hon skulle ange hur mycket hon yrkade. Stina hade ingen aning om hur mycket hon kunde yrka och hon fick heller ingen information av vare sig polisen eller åklagaren om vilket belopp som skulle vara rimligt i hennes fall. Till slut fick Stina kontakt med en person på Brottsoffermyndigheten och fick då svar på vad som var rimligt och därefter skickade hon in sitt yrkande till åklagaren. När jag frågar Stina om hon skulle vilja tillägga något angående det enskilda anspråket säger hon att hon skulle ha önskat mer information om var hon kunde vända sig för att ställa frågor om till exempel rimligheten på beloppet hon skulle yrka. Stina ger som förslag att det skulle finnas information om och ett telefonnummer till Brottsoffermyndigheten på det papper som skickades till henne.

Jag ställer frågan till Stina om hur hon anser att övrig information från åklagaren varit och hon svarar då att hon önskat mer information om hur rättegången skulle gå till och vad hon skulle bli förhörd om. Eftersom det tog så lång tid från polisanmälan till huvudförhandling skulle hon ha önskat att antingen polisen eller åklagaren hört av sig till henne för att lämna information om att det kommer att bli en rättegång så småningom och att hon inte var bortglömd. Vidare säger hon att hon kunnat acceptera att

utredningen drog ut på tiden så länge hon fått information om fördröjningen. Hon har samtidigt förståelse för att åklagarna har en stor arbetsbörda men om de inte skulle ha tid för några följdfrågor tycker Stina att de åtminstone kunde skicka ut brev med informationen.

När jag frågar Stina om hur hon mådde efter att ha blivit utsatt för brottet säger hon att hon först och främst blev mycket chockad av slaget som Camilla utdelade. Därefter blev hon arg och förbannad och den enda tanken hon hade just då var att gärningsmannen inte skulle få komma undan med att slå henne och för Stina kändes det därför naturligt att polisanmäla Camilla. Stina säger att hon uppfattade situationen som mycket förnedrande när en okänd människa helt plötsligt hoppade på och slog henne. Stina berättar att hon, mellan tiden för brottet och rättegången, kände en ständig oro och händelsen fanns med i Stinas medvetande hela tiden även om hon inte gick runt och var rädd hela tiden. Hon säger att hon bland annat oroade sig för hur hon skulle reagera om hon mötte gärningsmannen eller hur gärningsmannen skulle bete sig gentemot henne.

Avslutningsvis säger Stina att hon är glad över att hon och hennes väninna hade varandra i väntan på rättegång eftersom de kunde stötta varandra och hjälpas åt att få den information de behövde. Hon funderar över hur en åklagare agerat om det till exempel var en gammal tant som utsatts för brott. Hon tror att åklagaren möjligtvis hade agerat annorlunda men hon anser att det är helt fel om åklagaren utgår från att unga brottsoffer inte behöver samma hjälp.

Sammanfattningsvis träffade alltså Stina åklagaren för första gången i cirka två minuter strax innan huvudförhandlingen började. Stina kom däremot i kontakt med åklagaren några månader innan huvudförhandlingen och denna kontakt skedde på Stinas initiativ då hon ringde upp åklagaren för att ställa några frågor. Över huvud taget har Stina fått ta reda på den mesta informationen på egen hand men hade istället önskat att åklagaren informerat henne bättre. Däremot har hon uppfattat åklagaren som mycket kompetent och skicklig då de träffades för första gången under huvudförhandlingen. Att Stina funderar över hur åklagaren skulle ha betett sig gentemot ett svagare brottsoffer tycker jag är mycket intressant eftersom jag skrivit mycket om ”det idealiska brottsoffret”, se avsnitt 2.2. Eftersom hon var jämbördig med gärningsmannen, med tanke på ålder och kön, och dessutom befann sig i en krogmiljö anses hon inte som ett idealiskt brottsoffer. Detta kan möjligtvis i sin tur leda till att hon får en annorlunda behandling än vad ett idealiskt brottsoffer skulle få.

6.3 Intervjuer med brottsoffer

För att få en egen uppfattning av brottsoffers upplevelser av kontakten med åklagaren, utöver de resultat från pilotundersökningen som jag redovisat för ovan, har jag även gjort intervjuer med några brottsoffer. Det handlar om brottsoffer som varit mycket öppna och delat med sig av sina traumatiska upplevelser från de brott de utsatts för samt upplevelser av kontakten med åklagaren. Nedan följer resultaten av dessa intervjuer och återigen vill jag påpeka att alla brottsoffers namn är fingerade.

6.3.1 Intervju med brottsoffret Anna

Anna bor i en storstad i Sverige och sommaren 2006 utsattes hon för våldtäkt i sitt hem. I början av januari 2007 ringde jag upp till Anna¹⁷⁷ för att ställa ett par frågor angående hennes upplevelser av kontakten med åklagaren.

Det första Anna berättar är att det tog tre månader efter polisanmälan innan mannen som våldtagit henne greps. Den första gången Anna kom i kontakt med en åklagare var då hon, på eget initiativ, ringde upp honom. Det var inte den åklagaren som senare var med i häktningsförhandlingen som Anna pratade med utan detta var en åklagare vars namn stod på det papper angående målsägandebiträde som hon fick hem. Anna berättar att hon ringde till åklagaren för att hon var rädd för att gärningsmannen skulle söka upp henne och göra henne illa igen. Anna uppfattade åklagaren mycket stressad och det enda hon fick till svar var att gärningsmannen inte tillhörde några direkt finare kretsar och att han var dömd sedan tidigare men berättade inte för vad.

Den andra gången Anna kom i kontakt med en åklagare var strax efter att häktningsförhandling hållits och även denna kontakt var tagen på Annas initiativ och skedde över telefon. Anna ville ha reda på hur det hade gått på förhandlingen men åklagaren svarade då endast att gärningsmannen var släppt. Anna säger att åklagaren skrattade till när han sa det och att han var mycket arrogant mot henne. När Anna frågade på vilka grunder han hade släppts fri ville åklagaren först inte svara henne men efter ett tag sa han att det berodde på att Anna hade skulder och att hon bara anmält gärningsmannen eftersom hon var ute efter att få ett skadestånd. Anna trodde inte att det var sant men åklagaren sa att så är det bara och därefter avslutades samtalet.

Anna har än idag mycket svårt att förstå varför mannen som våldtog henne släpptes fri. Annas enda önskan var att mannen skulle bli dömd och i alla förhör har hon berättat att hon inte var det minsta intresserad av något skadestånd. Anna är mycket besviken över att åklagaren inte verkar har brytt

¹⁷⁷ Telefonintervju med brottsoffret ”Anna”, 2007-01-08

sig om vad läkarundersökningarna visade eller vad som kommit fram i samtliga förhör.

Efter händelsen sommaren 2006 har Anna känt att hon inte längre haft kontroll över sitt liv och hon har ständigt känt en rädsla. Hon berättar att hon varit tvungen att leta upp all nödvändig information själv och skulle gärna ha önskat en bättre hjälp från åklagaren. Men den enda känslan Anna kände efter att ha varit i kontakt med åklagaren var att hon får skylla sig själv eftersom hon varit så dum och själv satt sig i situationen.

Till sist säger Anna att hon skulle ha kunnat acceptera om fallet blev nedlagt på grund av för svaga bevis men hon har mycket svårt att acceptera att hon blev rättslös på grund av en skuld som hon har för tidigare studier. Hon känner det som om hon själv sitter i fängelse eftersom hon knappt vågar gå ut och gärningsmannen går helt fri. Annas framtida planer är att avsluta sina studier och därefter skall hon överklaga beslutet om att släppa mannen fri och hennes minsta begäran är då att bli bemött med respekt. Till personer som befinner sig i en liknande situation ger hon rådet att anmäla brottet men samtidigt vara beredd på att bli illa behandlad, att inte få något stöd eller information och att inte bli trodd.

Sammanfattningsvis är Anna mycket missnöjd över hur kontakten med och hjälpen från åklagarna varit. Anna har försökt att hitta ursäkter för åklagarnas beteende men inte lyckats. Hennes reaktioner stämmer in på de reaktioner jag beskrivit ovan¹⁷⁸; Anna känner ständigt en stor rädsla och är misstänksam mot de flesta människor i hennes omgivning och Anna har berättat att hon känt sig mycket kränkt, något som är vanligt när en person utsatts för ett sexualbrott. Dessutom har Anna fått en känsla av att omgivningen i allmänhet och åklagarna i synnerhet lagt skulden på henne och att hon mer eller mindre får skylla sig själv som satt sig i situationen.

6.3.2 Intervju med brottsoffret Daniel

Daniel är en kille från Skåne och i november 2006 blev han utsatt för rån och mordhot i en svensk storstad där han numera bor. Det första Daniel berättar¹⁷⁹ för mig är att han inte hade mycket kontakt med åklagaren alls utan de träffades för första gången på rättegångsdagen. Daniel hade inte heller någon telefonkontakt med åklagaren innan rättegången men hade däremot kontakt med det målsägandebiträde han tilldelats. Det var målsägandebiträdet som presenterade åklagaren för Daniel strax innan rättegången satte igång och det var också målsägandebiträdet som gav Daniel all nödvändig information.

Daniel berättar att han kände sig väldigt förvirrad när han fick reda på att han själv skulle fylla i papper om enskilt anspråk. Han hade ingen aning om

¹⁷⁸ Se kap. 3

¹⁷⁹ Telefonintervju med brottsoffret ”Daniel”, 2007-01-17

hur mycket han skulle yrka men en polis tipsade honom att ringa till Brottoffermyndigheten för att få reda på det. Daniel fortsätter med att säga att han över huvud taget fick ta reda på mycket information själv. När jag frågar Daniel om han önskat en tidigare kontakt med åklagaren svarar han att han tycker att det var tillräckligt att ha kontakt med målsägandebiträdet. Men hade han inte tilldelats ett målsägandebiträde är han säker på att han skulle ha velat ha mer kontakt med åklagaren än vad han faktiskt hade. Daniel berättar till sist att han var nöjd med åklagaren under rättegången och han tyckte att åklagaren skötte sin uppgift på ett professionellt sätt. Den enda kritik han egentligen har mot åklagaren är att han tyckte att åklagaren, under rättegången, ställde en märklig fråga då han undrade om Daniel tagit mordhotet på allvar. Daniel menar att det var självklart att han tagit hotet på allvar eftersom det var en helt främmande person som hotat honom. Men när han fick frågan av åklagaren kändes det som om brottet mot honom endast uppfattades som en rutinsak men Daniel säger att för honom var det en mycket obehaglig och omskakande upplevelse.

Sammanfattningsvis är Daniel nöjd med kontakten med åklagaren. Vikten av att ha ett målsägandebiträde framkommer starkt i Daniels fall då han anser att han fått stöd och all nödvändig information av biträdet. Daniel är övertygad av att han skulle ha ställt högre krav på åklagaren om han inte hade tilldelats ett målsägandebiträde.

6.3.3 Intervju med brottsoffret Marianne

Marianne är en medelålders kvinna som blev utsatt för inbrott i hemmet i december 2005 och hon berättar¹⁸⁰ att den första gången hon träffade åklagaren var strax innan rättegången, cirka ett år efter inbrottet. Marianne säger att hon försökte nå åklagaren på telefon i samband med att hon skulle fylla i papper om enskilt anspråk men att hon inte fick tag i honom. Istället fick hon ringa sitt försäkringsbolag för att få information om hur mycket hon skulle kräva i skadestånd.

Marianne säger att åklagaren inte gjorde någon ansats till att ta kontakt med henne i tingsrätten utan han kom endast fram och presenterade sig precis innan rättegången skulle sätta igång. Marianne berättar vidare att det var första gången som hon var med om en rättegång och hon uppfattade hela rättegången som mycket rörig. För det första så var den åtalade försenad och de andra fick därför sätta sig utanför rättssalen och vänta och då fick Marianne i och för sig tillfälle att prata med åklagaren en liten stund. För det andra så var den åtalade magsjuk och fick därför springa ut från rättssalen hela tiden, något som Marianne upplevde som ett stort orosmoment.

Marianne tycker att åklagaren var vänlig men säger flera gånger att hon tyckte att åklagaren ”bara körde på” under rättegången och att allt gick väldigt fort. Marianne berättar att hon hade så mycket som hon ville få sagt

¹⁸⁰ Telefonintervju med brottsoffret ”Marianne”, 2007-01-16

men kände samtidigt att det var väldigt tidspressat och fick därför inte sagt allt hon önskat. Hon berättar att hon mådde väldigt dåligt efter inbrottet och hon uppfattade det som mycket kränkande att någon rotat runt bland hennes privata saker. Hon säger att obehagskänslan fortfarande sitter kvar och hon hade önskat att hon hade fått förklara för den åtalade hur dåligt hon verkligen mått efter inbrottet och hur mycket det har förstört hennes liv.

Det som Marianne uppfattade som allra jobbigast var att hon inte fick någon information om hur rättegången skulle gå till. Hon hade ingen kunskap om vad hon skulle göra eller säga och eftersom det var första gången hon var med om en rättegång skulle hon ha velat ha information om hur och när hon skulle agera. När jag frågar henne om när och hur hon skulle vilja få denna information svarar hon med att säga att hon hade önskat att hon fått träffa åklagaren tidigare men säger samtidigt att det skulle ha räckt med en halvtimme innan rättegången. Hon säger att hon tror att en närmare kontakt med åklagaren skulle ha gjort att hon kände sig tryggare i situationen. Hon tillägger att hon dessutom gärna skulle ha velat mer information om vilken åklagarens roll egentligen är under en rättegång.

Sammanfattningsvis anser Marianne att åklagaren var vänlig men samtidigt önskar hon att hon fått mer information av åklagaren. Marianne önskar även att hon fått prata med åklagaren i lugn och ro strax innan rättegången för då hade hon kunnat ställa alla de frågor som hon hade.

7 Brottsofferarbetet inom åklagarväsendet

7.1 Allmänt om brottsofferarbetet

Under senare år har det genomförts en rad åtgärder och reformer i syfte att förbättra brottsoffers möjligheter till stöd, skydd och hjälp. Det handlar till exempel om en ökad informations- och underrättelseskyldighet för åklagare. Sveriges åklagare har dessutom fått särskild utbildning i bemötandefrågor och detta har skett genom ett samarbete mellan Riksåklagaren och Brottsoffermyndigheten.¹⁸¹ I Åklagarmyndighetens verksamhetsplan 2006 anges som en målsättning att insatserna skall öka för att säkerställa att brottsoffer som varit i kontakt med personal vid myndigheten skall anse att de blivit korrekt och vänligt bemötta.¹⁸²

I samband med att propositionen *Stöd till brottsoffer*¹⁸³ antogs ställdes det krav på att myndigheterna skall utarbeta handlingsplaner för hur de skall arbeta med brottsofferfrågor i framtiden. På grund av dessa krav har Åklagarmyndigheten startat ett pilotprojekt för hur de skall förbättra sitt bemötande av brottsoffer.¹⁸⁴ Nedan redovisar jag för innebörden av detta projekt och för den arbetsmodell som är meningen att användas.

7.2 Pilotprojekt för arbete med bemötande av brottsoffer

Syftet med pilotprojektet är att arbeta fram en arbetsmetod för ett fortlöpande arbete med att förbättra åklagarnas bemötande av brottsoffer. Slutresultat av projektet skall användas som en modell för arbete med bemötande av brottsoffer och modellen skall rikta sig till åklagare men även kunna komma till användning för andra anställda inom Åklagarmyndigheten. Projektet genomförs av Utvecklingscentrum i Umeå¹⁸⁵, tillsammans med forskare inom viktologi vid Umeå universitet. Målsättningen med projektet är att alla brottsoffer skall bemötas med värdighet och respekt och att åklagarens bemötande av brottsoffret skall

¹⁸¹ Lindgren & Qvarnström, *Brottsoffren i rättsprocessen*, s. 1

¹⁸² *Pilotprojekt för arbete med bemötande av brottsoffer*, s. 4

¹⁸³ Prop. 2000/01:79

¹⁸⁴ *Pilotprojekt för arbete med bemötande av brottsoffer*

¹⁸⁵ Det finns fyra utvecklingscentrum i Sverige (Umeå, Stockholm, Göteborg och Malmö) med olika ansvarsområden. Ansvarsområdet för Utvecklingscentrum Umeå är brottsofferfrågor, allmänna straffprocessuella frågor samt utveckling av gränserna mellan polis/åklagare och åklagare/domstol.

vara korrekt, vänligt och professionellt. Målsättningen anses uppfylld då *brottsoffret* har positiva upplevelser och är nöjd med kontakten med åklagaren.¹⁸⁶

Åklagarmyndigheten bedriver redan idag en omfattande utbildningsverksamhet där samtliga åklagare genomgår grundutbildning och även får fördjupad utbildning inom vissa specialområden. I utbildningarna behandlas brottsofferfrågor med inriktning på de straffprocessrättsliga avsnitten som exempelvis att föra brottsoffrets talan, förordnande av målsägandebiträde, särskild företrädare och skadeståndsfrågor. I vissa av dessa utbildningar tas även frågor om bemötande av brottsoffer upp. Åklagarväsendet har under den senaste tioårsperioden dessutom genomfört en rad olika utbildningsinsatser inom brottsofferområde där samarbete har utvecklats med andra aktörer, till exempel Brottsoffermyndigheten, HomO och DO. Detta samarbete har lett till att det idag finns en ökad medvetenhet och kunskap bland åklagare i dessa frågor.¹⁸⁷

Pilotprojektet för arbete med bemötande av brottsoffer är bland annat till för att hitta ett nytt arbetssätt för utbildning och utveckling för att kunna förbättra detta bemötande. I projektet diskuteras åklagarnas attityder gentemot brottsoffren och i samband med denna diskussion berörs frågan om det *idealiska brottsoffret*.¹⁸⁸ Frågan som ställs är om det idealiska brottsoffret är åklagarens förväntade bild av brottsoffret och om denna bild påverkar åklagarens agerande i det enskilda fallet. Ytterligare frågor som ställs är om det, hos åklagaren, finns en medvetenhet om de egna attityderna och dess betydelse för agerandet mot brottsoffret samt vilken uppfattning åklagaren har om sina uppgifter vid mötet med brottsoffret och i vilken utsträckning denna uppfattning påverkar bemötandet. Eftersom åklagarens attityder spelar en viktig roll när det gäller kontakten med brottsoffret är syftet med pilotprojektet även att klarlägga behovet av attitydförändringar hos åklagarna. Projektet skall därmed mer inriktas på att hitta modeller som påverkar åklagarens attityder än att bara överföra kunskap. Projektet skall leda till en arbetsmodell för ökad medvetenhet om egna attityder och värderingar hos åklagarna och dess betydelse för åklagarens bemötande av brottsoffret.¹⁸⁹ Arbetsmodellen utgår från det problembaserade lärandet och case-metodik där deltagarna¹⁹⁰ i pilotprojektet bland annat kommer att ställas inför ett antal scenarier som bygger delvis på autentiska händelser. Fallbeskrivningarna ställer deltagarna inför olika konkreta situationer som de måste förhålla sig till och därefter diskuteras fallen i grupp. För att spegla mötet med brottsoffer på ett så verkligt sätt som möjligt skall åklagarna även utföra rollspel där deltagarna, utifrån tilldelade roller och givna förutsättningar, skall spela upp en scen inför övriga deltagare.¹⁹¹

¹⁸⁶ *Pilotprojekt för arbete med bemötande av brottsoffer*, s. 3

¹⁸⁷ *Ibidem*, s. 4 f.

¹⁸⁸ Se avsnitt 2.2 för en utförlig förklaring av detta begrepp

¹⁸⁹ *Pilotprojekt för arbete med bemötande av brottsoffer*, s. 5 f.

¹⁹⁰ Deltagarna är 15 särskilt inbjudna åklagare. Åklagarna väljs ut utifrån geografiska aspekter och utifrån kompetens och erfarenhet.

¹⁹¹ *Pilotprojekt för arbete med bemötande av brottsoffer*, s. 7

Pilotprojektet skall genomföras med hjälp konferenser med åklagare och forskare, seminarier vid vissa åklagarkammare samt en återsamling där resultatet av diskussionerna utvärderas. Projektet skall pröva hur arbetsmodellen för bemötandefrågor kan komma till användning inom Åklagarmyndigheten. När projektet är slutfört skall "Modellen för arbete med bemötande av brottsoffer" ligga till grund för fortsatta utvecklings- och utbildningsinsatser och fungera som en ledning för frågornas behandling i Åklagarmyndighetens övriga verksamhet där brottsofferfrågor aktualiseras.¹⁹²

7.3 Intervjuer med åklagare

I kapitel sex redogjordes för brottsoffers upplevelser av kontakten med åklagaren och kapitlet avslutades med ett antal intervjuer med brottsoffer. För att även låta åklagare komma till tals och kunna svara på brottsoffrens kritik har jag dessutom intervjuat fyra åklagare runt om i landet.

7.3.1 Intervju med Lotta Sundström, kammaråklagare i Umeå

Den 9 januari 2007 ringde jag till åklagare Lotta Sundström¹⁹³ som är specialist på brottsofferfrågor för att höra hur det går med pilotprojektet och om det pågår något annat arbete inom åklagarväsendet när det gäller brottsofferfrågor. Lotta arbetar på Utvecklingscentrum i Umeå vars ansvarsområde bland annat är brottsofferfrågor.

Lotta berättar att projektet fortlöper som förväntat och att konferens och seminarier kommer att hållas under januari och februari i år. Därefter kommer det att vara en återträff i maj för att utvärdera resultatet från seminarierna och från efterföljande diskussioner.

När jag frågar Lotta om det för tillfället pågår något annat arbete än pilotprojektet så svarar hon att det är just pilotprojektet som är det mest aktuella när det gäller bemötandefrågor. Hon säger att åklagare därutöver får utbildning i brottsofferfrågor i den grundutbildning som sker inom Åklagarmyndigheterna runt om i landet.

Till sist nämner jag de undersökningar som visar att brottsoffer ofta skulle vilja att det var en och samma åklagare under både utredningen och huvudförhandlingen och Lotta säger att hon mycket väl kan förstå brottsoffren. Men samtidigt säger hon att det är väldigt svårt att leva upp till dessa önskemål eftersom det ofta inte är praktiskt möjligt eftersom vissa åklagare arbetar deltid, vissa har semester och vissa blir sjuka. Lotta

¹⁹² *Pilotprojekt för arbete med bemötande av brottsoffer*, s. 8

¹⁹³ Telefonintervju med kammaråklagare Lotta Sundström, 2007-01-09

förklarar att ärenden lottas ut mellan åklagarna och hon menar att det inte går att stoppa upp en hel utredning på grund av ovanstående omständigheter utan, av effektivitetsskäl, blir det en annan åklagare som får ta sig an fallet. Lotta tror inte att det kommer att ske några större förändringar på detta område utan det är endast vid vissa typer av ärenden¹⁹⁴ där satsningar görs för att det skall vara en och samma åklagare både i utredningen och i huvudförhandlingen. Avslutningsvis håller hon med mig när jag säger att de flesta brottsoffer förmodligen accepterar att de kan komma i kontakt med två eller flera åklagare i stället för en, så länge de bara har fått information om att så kan ske.

7.3.2 Intervju med Håkan Larsson, kammaråklagare i Göteborg

I mitten av januari 2007 gjorde jag en intervju¹⁹⁵ med Håkan Larsson som är åklagare i Göteborg. Håkan säger att den allmänna känslan är att om det hade funnits mer tid så hade åklagarna haft en större möjlighet att ta kontakt med brottsoffren innan en huvudförhandling. Sedan frågar Håkan sig om det är åklagaren eller någon annan som bör ha kontakt med brottsoffret och med någon annan menar han till exempel ett målsägandebitråde eller någon annan person som har mer tid än åklagaren.

Håkan är mycket medveten om att brottsoffren har ett stort behov av att få information men trots det så säger han att det är mycket ovanligt att åklagaren tar kontakt med brottsoffret. Han säger att om åklagarna kommer i kontakt med brottsoffret innan huvudförhandling så är det nästan alltid på brottsoffrets initiativ. Håkan säger att han hoppas på att brottsoffret får den mesta informationen av polisen men om ett brottsoffer hör av sig till åklagaren så försöker de alltid hjälpa brottsoffret så gott de kan.

Håkan berättar att det vanligaste är att åklagaren tar kontakt med brottsoffret strax innan huvudförhandlingen. Håkan är mycket positivt inställd till de vittnesstöd som finns vid tingsrätten och han tror att de flesta åklagare uppskattar vittnesstödens arbete. Ibland blir en huvudförhandling insprängd mellan två andra förhandlingar och då är det sällan som åklagaren hinner ta någon kontakt alls med brottsoffret. Vid dessa tillfällen anser Håkan att det är extra bra med vittnesstödens insatser.

Enligt Håkan är det inte ovanligt att det tar ett år för vissa ärenden innan de kommer upp till huvudförhandling. Han säger att det brottsoffer som inte aktivt själv söker information under denna tid blir sällan aktivt kontaktad av åklagaren. Den enda gången åklagaren kontaktar brottsoffret är då besked om att åtal skall väckas eller läggas ned skall lämnas. Jag nämner för Håkan att det är många brottsoffer som känner sig bortglömda när det går flera månader innan de hör något om ärendet och han håller med om att det hade

¹⁹⁴ Det handlar framför allt om ärenden där barn och ungdomar är delaktiga.

¹⁹⁵ Telefonintervju med kammaråklagare Håkan Larsson, 2007-01-17

varit bra om de fick någon slags information under denna tid. Håkan anser att det varit bra om det skickades ut information om att brev skickas ut så fort beslut fattats. I informationen skall det påpekas att det kan ta lång tid innan beslut fattas och vill brottsoffret ha information om ärendets gång får han/hon själv ta kontakt.

Avslutningsvis kommer vi in på diskussionen om enskilt anspråk och Håkan säger att brottsoffren inte kan räkna med att bli servad med information utan det krävs att brottsoffret själv agerar. När jag frågar honom om det inte vore bra att ha en hänvisning till Brottsoffermyndigheten i de papper som skickas ut om enskilt anspråk svarar han först att han tycker att det låter som en bra idé. Det skulle kanske vara en enkel lösning för att kunna lösa de problem som brottsoffren har då de inte vet hur mycket de kan begära i skadestånd. Men Håkan säger att det då krävs att det finns tillräckligt med personal på Brottsoffermyndigheten för att kunna svara på alla frågor. Återigen är det en fråga om tid och resurser, något som krävs för att brottsoffren skall vara nöjda.

7.3.3 Intervju med Anna-Karin von Schoultz, kammaråklagare i Växjö

Anna-Karin von Schoultz är åklagare i Växjö och i mitten av januari 2007 gjorde jag en intervju¹⁹⁶ med henne för att höra hennes åsikter om kontakten mellan brottsoffer och åklagare. Anna-Karin berättar att det nyligen genomförts utbildningsseminarium för åklagare i Växjö, Jönköping och Kalmar. Seminarierna har behandlat frågor om objektivitet och etik samt rena brottsofferfrågor. Hon säger att de senaste årens utbildningar i brottsofferfrågor har gjort att åklagarna blivit mer medvetna om hur brottsoffren uppfattar kontakten med åklagaren och vad de har för önskemål om till exempel utlämnande av information.

Anna-Karin är av den uppfattningen att åklagarna, så gott det går, försöker leva upp till brottsoffrens önskemål. Hon förklarar att vid vissa typer av brott är det vanligare att åklagaren kontakter brottsoffret och som exempel nämner hon våldsbrott och brott som begåtts av en närstående till brottsoffret. Vid dessa fall är det inte ovanligt att åklagaren tar personlig kontakt genom ett samtal eller ett möte med brottsoffret. Hon anser att det är väldigt viktigt att åtminstone försöka ta sig tid att prata med brottsoffret strax innan huvudförhandlingen men erkänner samtidigt att det inte alltid är möjligt. Vanligtvis har en åklagare flera huvudförhandlingar på en dag och det händer titt som tätt att förhandlingarna drar ut på tiden och då kan det bli svårt att hinna prata med brottsoffren. Hon säger att advokater är bättre på att skapa utrymme att ta en paus eller att avsluta en förhandling för att få tid att prata med sin klient och hon menar att åklagare, i högre utsträckning, borde ställa samma krav.

¹⁹⁶ Telefonintervju med kammaråklagare Anna-Karin Schoultz, 2007-01-17

Anna-Karin säger att det är högst individuellt hur en åklagare bemöter ett brottsoffer. Hon säger att hon själv alltid gör en bedömning av vad för typ brottsoffret är, vissa personer är ängsligare och behöver därför mer information än andra och det blir i dessa fall mer naturligt att ta kontakt med brottsoffret. I många fall är det däremot brottsoffret själv som tar kontakt med henne och då försöker hon ta sig tid för att hjälpa brottsoffret men det händer även att hon endast hinner säga hej till brottsoffret innan de går in i rättsalen.

En sak som Anna-Karin ser som ett problem är då det är flera brottsoffer i en och samma huvudförhandling. Hon berättar att det har hänt att hon tagit sig tid att prata med ett av brottsoffren och när huvudförhandlingen skall sätta igång så har hon inte hunnit prata med de andra brottsoffren alls. Ibland kan de brottsoffren hon inte har hunnit pratat med verkat förvirrade när de kommit in i rättsalen hon säger att hon skämts väldigt mycket då sådana situationer uppstått.

Till sist säger Anna-Karin att det känts som en tröst då vittnesstöd har hjälpt till och informerat brottsoffren. Men hon är samtidigt noga med att påpeka att vittnesstödens arbete inte skall frånta åklagarnas artighet och hon upplever inte heller att det är så i Växjö. Vittnesstöden skall, enligt Anna-Karin, hjälpa åklagarna då de inte har tid att prata med brottsoffren och hon är mycket tacksam över det arbete som vittnesstöden utför.

7.3.4 Intervju med Jörgen Bengtsson, kammaråklagare i Halmstad

I mitten av januari 2007 pratade jag även med Jörgen Bengtsson¹⁹⁷ som är åklagare i Halmstad. Jörgen berättar att han nyligen varit på kurs i skadestånd och i bemötande av brottsoffer och att föreläsningarna mestadels hållits av personer från Brottsoffermyndigheten. Han säger att det alltid varit väldigt många organisationer inblandade när det har handlat om brottsofferfrågor men att samarbetet mellan dessa organisationer blivit bättre. Målet för samtliga organisationer är att ta hand om brottsoffren på ett bättre sätt och Jörgen tycker att utvecklingen går framåt.

Jörgen säger att åklagarnas arbetsbelastning ofta är för hög för att de skall hinna med den sociala biten. Enligt Jörgen är det väldigt sällan som det förekommer någon kontakt mellan åklagaren och brottsoffret då det handlar om ”normala” mål. När det däremot handlar om vissa ”speciella” mål som till exempel sexualmål eller mål där barn är inblandade är det desto vanligare med en kontakt. Vid vissa tillfällen är även åklagaren med under förhör och då träffar ju åklagaren brottsoffret innan huvudförhandlingen. Någon enstaka gång händer det att Jörgen ringer upp brottsoffret och då gäller det oftast frågor kring det enskilda anspråket. Jörgen försöker åtminstone alltid få några minuter innan huvudförhandlingen för att

¹⁹⁷ Telefonintervju med kammaråklagare Jörgen Bengtsson, 2007-01-17

presentera sig och prata igenom vissa saker. Även Jörgen anser att vittnesstöden gör stor nytta då de finns tillgängliga på landets domstolar för att lämna nödvändig information till brottsoffren.

7.4 Intervju med Ulf Hjerppe, informatör på Brottsoffermyndigheten

Brottsoffermyndigheten är en av de organisationer som arbetar för att förbättra brottsoffrens situation och i februari 2007 gjorde jag en intervju¹⁹⁸ med Ulf Hjerppe som är informatör på Brottsoffermyndigheten. Brottsoffermyndighetens övergripande mål är att främja brottsoffers rättigheter, intressen och behov. Brottsoffermyndigheten skall även sprida information och forskningsresultat för att bidra till ett bättre bemötande och en bättre behandling av brottsoffer. Detta sker bland annat genom att Brottsoffermyndigheten lämnar ut informationsmaterial till andra myndigheter (däribland Åklagarmyndigheten), ideella organisationer och brottsoffer. Brottsoffermyndigheten arrangerar även konferenser, temadagar och vidareutbildningar.¹⁹⁹

Anledningen till att jag intervjuade Ulf är att det är vanligt att brottsoffer vänder sig till Brottsoffermyndigheten för att till exempel få information om det enskilda anspråket. Ulf berättar att Brottsoffermyndigheten nyligen anordnat en utbildning för åklagare som är specialister i brottsofferfrågor och då handlade det bland annat om utbildning i skadestandsfrågor. Ulf påpekar därefter att åklagaren har en skyldighet att föra brottsoffrets talan om det enskilda anspråket och han menar att detta är en långtgående skyldighet. Ulf säger att han tycker att vissa åklagare sköter detta bra men han säger även att det finns många åklagare som känner sig osäkra och denna osäkerhet var en av anledningarna till den ovannämnda utbildningen.

Ulf säger att alla brottsoffer naturligtvis är välkomna att ringa till Brottsoffermyndigheten för att få råd och tips men att det i vissa fall kan vara problematiskt att ge information till brottsoffren. Ulf förklarar att det är många brottsoffer som ringer tidigt under utredningens gång och vill veta hur mycket de kan kräva i skadestånd. De ger en beskrivning av det begångna brottet och får därefter information vad som är ett rimligt belopp men i vissa fall leder förundersökningen till att brottet inte kan bevisas och istället rubriceras som ett annat brott. Detta leder till att det rekommenderade beloppet inte längre stämmer överens med det brott som åtalet omfattar. Det är visserligen möjligt att justera yrkandet så länge huvudförhandlingen inte har startat men det smidigaste vore naturligtvis att slippa göra en justering. På grund av problematiken anser Ulf att det bästa vore om åklagaren själv ger brottsoffret en fingervisning på vilket belopp han/hon bör yrka på. Ulf menar att det är åklagaren som har den bästa

¹⁹⁸ Telefonintervju med Ulf Hjerppe, 2007-02-15

¹⁹⁹ <http://www.brottsoffermyndigheten.se/default.asp?id=1194>, 2007-02-15

kunskapen om ärendet och därför är den bästa personen att informera brottsoffret.

Ulf berättar vidare att det är många åklagare som hänvisar till objektivitetsprincipen då de ombeds att hjälpa ett brottsoffer med det enskilda anspråket. I vissa fall anser dessa åklagare att de bryter mot principen om de på eget initiativ kontaktar brottsoffret. Ulf anser att detta är en helt fel uppfattning och han tycker att åklagarna skall informera brottsoffren om till exempel vad som är ett skäligt belopp men de skall däremot inte uppmana brottsoffren att agera på ett visst sätt.

Ulf fortsätter med att berätta att Brottsoffermyndigheten startat ett pilotprojekt som heter *Rättegångsskolan*. Projektet innebär att alla brottsoffer som blivit kallade till rättegång blir inbjudna till en informationskväll där de bland annat får information om vilka rättigheter ett brottsoffer har. Brottsoffren får även titta på en film som visar hur en rättegång går till. Ulf berättar att den allra vanligaste frågan som ställs under dessa informationskvällar är: När kommer min åklagare kontakta mig? Ulf säger att det finns en stor förväntan hos brottsoffren och han menar att det inte är nödvändigt att åklagarna skall behöva ta en personlig kontakt med alla brottsoffer. Enligt Ulf är det viktiga däremot att åklagarna är medvetna om att det finns en sådan förväntan.

Ulf säger att det blivit mycket vanligare att åklagarna försöker ta kontakt med brottsoffret strax innan huvudförhandlingen sätter igång. Problemet är att åklagarna ofta rusar mellan två olika huvudförhandlingar och de har därför inte tid att ens hälsa på brottsoffret. Ulf anser att åklagarna skall begära fem minuters paus för att åtminstone hinna gå ut och säga hej till brottsoffret och låta brottsoffret ställa frågor. Ulf menar att det inte är något som tar lång tid men som är oerhört betydelsefullt för brottsoffret och han/hon skulle känna sig sedd som en person, inte som ett ärende.

8 Analys

Trots den ökade uppmärksamheten av brottsoffer visar undersökningar att det fortfarande är mycket som brister i praktiken både när det gäller bemötandet av brottsoffer och informationen till brottsoffer. Kritik har riktats mot åklagare och denna kritik har bland annat gällt att brottsoffer som har haft behov av att tala med åklagaren före huvudförhandlingen inte fått tillfälle till detta. Resultatet av undersökningen som redovisas i denna uppsats visar att majoriteten av brottsoffren träffar åklagaren för första gången på rättegångsdagen och endast ett fåtal träffade åklagaren innan rättegångsdagen. Närmare hälften av de tillfrågade har svarat att de träffade åklagaren för första gången inne i rättsalen och de allra flesta brottsoffren har önskat att de fått träffa åklagaren tidigare än vad de gjort. Vissa hade önskat träffa åklagaren flera veckor innan rättegången startade och vissa skulle ha nöjt sig med att träffa åklagaren bara ett par minuter innan rättegången. Den vanligaste anledningen till att brottsoffren ville träffa åklagaren tidigare än de gjort var att de ville få information om hur en rättegång går till.

Resultat från undersökningar och intervjuer visar även att brottsoffren har ett större behov av information än vad som tillgodosetts. För att minska detta missnöje skulle en lösning kunna vara att brottsoffer automatisk får ut broschyrer med nödvändig information. En annan enkel lösning skulle kunna vara att brottsoffren blir hänvisade till en hemsida på nätet där all nödvändig information lämnas. Det kan till exempel vara information om att en utredning kan ta lång tid men att besked lämnas så fort ett beslut i ärendet är taget. Det kan även vara information om vart brottsoffret skall vända sig för att få svar på frågor angående det enskilda anspråket eller information om att det finns vittnesstöd vid domstolen som ger information om hur en rättegång går till. Vissa informationsbroschyrer finns redan tillgängliga idag men problemet är att de inte alltid skickas ut till brottsoffren utan de får söka upp informationen på egen hand.

Ytterligare kritik som riktats mot åklagare är att det kan vara en åklagare under utredningen och en annan under rättegången. Många brottsoffer uttrycker sin vilja av att ha kontakt med en och samma åklagare under hela tiden. Åklagare Lotta Sundström förklarar detta med att det är mycket svårt att tillgodose dessa önskemål på grund av en del praktiska skäl som att vissa åklagare jobbar deltid, har semester eller är sjuka. Hon tror inte heller att det kommer att ske någon förändring på detta område utan anser att det viktigaste är att informera brottsoffren om att det kan hända att de kommer i kontakt med två olika åklagare.

Åklagarna som har kommit till tals i denna uppsats säger att de är medvetna om problemen som nämnts ovan och anser att de, till stor del, beror på att arbetsbelastningen för åklagarna är för hög. De har därför varken tid eller möjlighet att ta personlig kontakt med brottsoffren innan en rättegång utan

sker det en kontakt är det vanligaste att den sker på brottsoffrens initiativ. Samtliga åklagare är överens om att vittnesstöden på landets domstolar gör ett mycket bra jobb och att de är ett bra komplement till åklagarna då de inte har tid över för brottsoffren. De flesta åklagarna försöker åtminstone ta kontakt ett par minuter innan rättegången sätter igång för att presentera sig och byta några ord med brottsoffret. Ulf Hjerpe som arbetar på Brottsoffermyndigheten anser att samtliga åklagare skall ställa krav på att få minst fem minuters paus mellan huvudförhandlingarna för att hinna presentera sig för brottsoffret och låta honom/henne ställa eventuella frågor. Dessa få minuter är mycket betydelsefulla för brottsoffren och de känner sig därmed respekterade.

Eftersom det inte finns några skrivna regler för åklagare om hur de skall bemöta brottsoffren så blir det högst individuellt hur kontakten med brottsoffret ser ut. Avgörande för huruvida åklagaren tar kontakt med brottsoffret kan vara åklagarens syn på vem som behöver, eller inte behöver, stöd och hjälp. Här blir diskussionen om det idealiska brottsoffret intressant och jag tror att en person som åklagaren uppfattar som ett idealiskt brottsoffer har en större chans att få hjälp och stöd av åklagaren. I och med tid- och resursbrister blir åklagarna tvungna att lita till sitt eget omdöme då de skall avgöra vilka brottsoffer som kan tänkas behöva extra stöd och hjälp. Åklagarnas attityder gentemot brottsoffren spelar därmed en stor roll och jag tror att detta kan innebära en hel del risker då det kan leda till att vissa personer inte får den hjälp de egentligen behöver. Bara för att ett brottsoffer är en stor och stark man behöver inte detta betyda att denna man inte har något behov av stöd, hjälp eller information av åklagaren. Jag anser därför att det är viktigt att behandla alla brottsoffer lika oavsett om de uppfattas som ett idealiskt brottsoffer eller inte. För att uppnå denna likabehandling är det viktigt att åklagarna blir medvetna om att det är deras egna attityder som ofta avgör om ett brottsoffer får tillräckligt stöd eller inte. I vissa fall kan det till och med bli nödvändigt att försöka skapa attitydförändringar hos åklagarna.

De människor som varit utsatta för någon typ av brott är ofta psykiskt påverkade av det. Det är vanligt att dessa personer befinner sig i en kris och uppfattar ofta polisanmälan, förundersökning och rättegång som ytterligare en svår påfrestning. För att undvika en sekundär traumatisering är det dessutom mycket viktigt att åklagarna har kunskap om och förståelse för hur ett brottsoffer mår och reagerar efter att ha blivit utsatt för ett brott. I detta sammanhang är det av största vikt att brottsoffren blir informerade om att åklagaren inte är brottsoffrets representant på samma sätt som en försvarsadvokat är för sin klient. Åklagaren är en part som företräder allmänintresset och åklagaren är därmed bunden av objektivitetsprincipen. Men att ge stöd, hjälp och information till ett brottsoffer är *inte* samma sak som att ta dennes parti i saken. Det är samhällets skyldighet att hjälpa de personer som utsatts för brott. Visserligen finns det många frivilliga organisationer som kan ge denna hjälp men det innebär inte att åklagarna frångår sitt ansvar. Följden av att ett brottsoffer inte känner sig respekterad av en åklagare kan bli att brottsoffret förlorar allt förtroende för

rättsväsendet och brottsoffrets framtida situation påverkas mycket av hur denne har bemötts av åklagaren. Brottsoffret Anna är ett tydligt exempel på en person som utsatts för en sekundär traumatisering då hon anmälde en man för våldtäkt men inte blev trodd eller bemött med respekt av rättsväsendet.

För att förbättra brottsoffrens upplevelser av kontakten med åklagare har det genomförts en rad olika åtgärder och reformer. Åklagarnas skyldighet att informera och underrätta brottsoffren har utökats och åklagarna har dessutom fått särskild utbildning i bemötandefrågor. Inom åklagarväsendet pågår det kontinuerligt utbildning i brottsofferfrågor, både i grundutbildningen och i den vidareutbildning som erbjuds. Åklagarmyndigheten i Umeå har dessutom startat ett pilotprojekt med syfte att förbättra åklagarnas bemötande av brottsoffer. Målsättningen med projektet är framför allt att alla brottsoffer skall bemötas med värdighet och respekt och att bemötandet skall vara korrekt, vänligt och professionellt.

Sammanfattningsvis är brottsoffren i stort nöjda med åklagarna och de tycker ofta att åklagarna varit vänliga och gett ett professionellt intryck. Däremot önskar de flesta brottsoffren att de hade fått träffa åklagaren tidigare än vad de gjort. Det största missnöjet hos brottsoffren är att de saknar information i alla dess former från åklagarna. När jag har pratat med brottsoffren så har jag fått ett intryck av att de kan stå ut med att en utredning drar ut på tiden eller att det är olika åklagare i samma utredning, så länge de bara får information om det. Orsaken till att brottsoffer har ett stort behov av information är bland annat att informationen ofta motverkar den nervositet som brottsoffer känner.

Avslutningsvis finns det vissa saker som behövs göras för att åklagarna skall kunna uppfylla de krav som brottsoffren ställer på dem och några av dessa saker är:

- öka åklagares kunskap om brottsoffer
- förändra åklagares attityder
- utveckla ett bättre samarbete mellan åklagarna och de ideella organisationerna

Egentligen är det inte så mycket brottsoffren kräver av åklagarna utan ett respektfullt bemötande, ett handslag och relevant information skulle räcka långt. Det ökade intresset för brottsoffer samt att det sker fortlöpande utbildning för åklagare runt om i landet innebär att utvecklingen är på rätt väg. Samtidigt visar undersökningar om brottsoffers upplevelser av kontakten med åklagaren att det finns mycket kvar att göra för att brottsoffren skall känna sig nöjda.

Käll- och litteraturförteckning

Offentligt tryck

- Ds 1993:29 Brottsoffren i blickpunkten – åtgärder för att stärka brottsoffrens ställning.
- Ds 2000:64 Brottsoffers möjlighet att få del av uppgifter ur förundersökningar m.m.
- Ds Ju 1986:10 Ändrade regler om enskilt anspråk vid förundersökning och rättegång m.m.
- Ju 1995:07 Brottsofferutredningen.
- Prop. 1987/88:1 Om ändring i rättegångsbalken (enskilt anspråk vid förundersökning och rättegång).
- Prop. 2000/01:79 Stöd till brottsoffer.
- RRV 1997:48 Domstolsväsendet.
Resursfördelningssystem och hinder för ett effektivt resursutnyttjande. Riksrevisionsverket. Stockholm.
- RÅC 1:122 Riksåklagarens allmänna råd: målsägande i brottmål. Stockholm 1994.
- RÅ ÅD 696-80 Riksåklagarens principuttalande om åklagares förhållningssätt gentemot brottsoffer.
- SOU 1926:32 Processkommissionens betänkande angående rättegångsväsendets ombildning. Andra delen. Rättegången i brottmål.
- SOU 1976:9 Sexuella övergrepp.
- SOU 1976:47 Färre brottmål
- SOU 1998:40 BROTTSOFFER Vad har gjorts? Vad bör göras?

Litteratur och övriga referenser

- Billström, Magnus;
Bring, Carina;
Diesen, Christian;
Lishajko, Marianne;
Marmolin, Christina
- Brottsoffrets rätt*, Juristförlaget, Fritzes Förlag AB, Stockholm 1995
- Bring, Thomas;
Diesen, Christian;
Schelin, Lena
- Förundersökning*, uppl. 2:3, Norstedts Juridik, Stockholm 1999
- Christie, Nils
- Det idealiska offret*, ur antologin *Det motspänstiga offret*, Sahlin, Ingrid; Åkerström, Malin (red.), Studentlitteratur
- Ekelöf, Per Olof;
Edelstam, Henrik
- Rättegång I*, 8 uppl., Norstedts Juridik AB, Stockholm 2002
- Ekelöf, Per Olof;
Edelstam, Henrik;
Boman, Robert
- Rättegång V*, 7 uppl., Norstedts Juridik AB, Uppsala 1998
- Fredriksson, Max;
Malm, Ulf
- Brottsoffrens rättigheter i brottmålsprocessen*, 3 uppl., Norstedts Juridik AB, Stockholm 2004
- Hellgren, Birgitta
- Brottsoffer berättar*, BILIV, Södertälje 2003
- Lagerbäck, Björn
- Brottsoffer – deras reaktioner och behov*, Kunskapsserie utgiven av BOJ, Nr 1:2006
- Lindgren, Magnus
- Brottsoffer i rättsprocessen – Om ideala brottsoffer och goda myndigheter*, 1 uppl., Jure Förlag AB, Stockholm 2004
- Lindgren, Magnus;
Pettersson, Karl-Åke;
Hägglund, Bo
- Brottsoffer – Från teori till praktik*, Jure CLN AB, Stockholm 2001
- Lindgren, Magnus;
Qvarnström, Jennifer
- Brottsoffren i rättsprocessen*. En undersökning genomförd på uppdrag av Rikspolisstyrelsen, Riksåklagaren och Domstolsverket. Rikspolisstyrelsen, Stockholm, Riksåklagaren, Stockholm, Domstolsverket, Jönköping, 2003.

- Riksåklagaren *Brottsoffer. En redovisning av tre regeringsuppdrag*, Stockholm 2003.
- Svensson, Kerstin *Socialt arbete med brottsoffer. Sympati, empati och organisering*, Carlsson Bokförlag, Stockholm 2006
- Åklagarmyndigheten *Pilotprojekt för arbete med bemötande av brottsoffer*, Utvecklingscentrum Umeå 2006.

Artiklar

- SvJT 1997 s. 197-221 *Om åklagareetik*
Lindberg, Gunnel

Internet

- <http://www.aklagare.se/Aklagarens-roll/Rattegangen/> 2006-11-20
- http://www.boj.se/index.pl/vanliga_reaktioner_och_problem, 2006-12-04
- <http://www.brottsoffermyndigheten.se> 2006-12-06
- <http://www.boj.se/uploads/5/505/policylsbar.pdf>, 2007-01-24
- http://www.boj.se/index.pl/vittnesstd_kan_rttsprocessen, 2007-02-02
- <http://www.brottsoffermyndigheten.se/default.asp?id=1333>, 2007-02-02
- <http://www.brottsoffermyndigheten.se/default.asp?id=1194>, 2007-02-15

Intervjuer

- Telefonintervju med brottsoffret ”Stina”, 2007-01-05
- Telefonintervju med brottsoffret ”Anna”, 2007-01-08
- Telefonintervju med brottsoffret ”Marianne”, 2007-01-16
- Telefonintervju med brottsoffret ”Daniel”, 2007-01-17
- Telefonintervju med kammaråklagare Lotta Sundström, Åklagarkammaren i Umeå, telefonnummer 090-15 23 45, 2007-01-09

Telefonintervju med kammaråklagare Håkan Larsson, Åklagarkammaren i Göteborg, telefonnummer 031-739 41 00, 2007-01-17

Telefonintervju med kammaråklagare Anna-Karin von Schoultz, Åklagarkammaren i Växjö, telefonnummer 0470-74 33 00, 2007-01-17

Telefonintervju med kammaråklagare Jörgen Bengtsson, Åklagarkammaren i Halmstad, telefonnummer 035-16 18 07, 2007-01-17

Telefonintervju med Ulf Hjerppe, informatör på Brottsoffermyndigheten i Umeå, telefonnummer 090-70 82 54, 2007-02-15

”Att stödja, skydda och hjälpa brottsoffer skall inte i första hand göras för att det är ’synd’ om offren eller för att man skall vara snäll.

Ytterst handlar det om att brottsoffer skall tillförsäkras sina grundläggande mänskliga rättigheter.”²⁰⁰

²⁰⁰ Citat från *Brottsoffren i rättsprocessen*, s. 51